

INFORMATION REGULATOR (SOUTH AFRICA)

*Ensuring protection of your personal information
and effective access to information*

KAEDI

YA GO DIRISA MOLAO WA
BO 2 WA 2000 WA THOTLOETSO YA PHITLHELELO
YA TSHEDIMOSETSO, JAAKA O TLHABOLOTSWE

SETSWANA

TABLE OF CONTENTS

KETAPELE KA MODULASETULO	3
IKGOLOLO	4
1. LENAANE LA DIAKERONIMI LE DIKHUTSHWAFATSO	4
2. MAREO A A BOTLHOKWA A TLHALOSIWA KA MOKGWA LE KA TSELA E E ...	4
3. DINTLHA TSA GO IKGOLAGANYA TSA MOLAODI	8
4. BOIKAELELO JWA KAEDI ENO YA PAIA	9
5. KA GA PAIA	10
6. MAIKAELELO A PAIA	11
7. GO TLHOMIWA GA MOLAODI WA TSHEDIMOSSETSO	16
8. SEABE SA MOLAODI WA TSHEDIMOSSETSO	17
9. GO DIRA KOPO YA GO BONA REKOTO	18
10. DINTLHA TSA GO IKGOLAGANYA TSA BATLHANKEDI BA TSHEDIMOSSETSO	22
11. THULAGANYO YA GO DIRA KOPO YA GO BONA TSHEDIMOSSETSO	23
12. KE MANG A KA DIRANG KOPO YA PAIA?	24
13. KOPO E KA DIRWA MO GO MANG?	25
14. GO TLATSA FOROMO	25
15. DITUELO TSE DI AMEGANG	29
16. A MOTLHANKEDI WA TSHEDIMOSSETSO O TLA THUSA MODIRAKOPO GO DIRA KOPO ...	30
17. THUSO E E LENG TENG GO MOLAODI WA TSHEDIMOSSETSO TEBANG LE PAIA LE POPIA	32
18. A MOTLHANKEDI WA TSHEDIMOSSETSO A KA OKETSA DINAKO TSE DI AMEGANG?	33
19. DIKARABO TSA KOPO YA TSHEDIMOSSETSO	33
20. PHASALATSO E E PATELEDIWANG YA DIREKOTO GO THUSA BATHO	38
21. THULAGANYO YA GO ITSISE BATHO BA BORARO	38
22. DIKGATO TSA SEMOLAO KGATLHANONG LE DITSHWETSO KGOTSA GO PALELWA KE ...	39
23. NGONGOREGO GO MOLAODI WA TSHEDIMOSSETSO	47
24. KOPO KWA KGOTLATSHEKELO	52
25. TAEKERAMO YA THULAGANYO YA KOPO YA PAIA	55
26. MELAWANA E E DIRILWENG GO YA KA KAROLO 92 YA PAIA	57
27. DIKOKOANOPEOMOLAO TSA BOTLHOKWA, MELAWANA, DIKITSISO LE DITEBOGO	58

PAIA GUIDE

KETAPELE KA MODULASETULO

Molaotheo wa Repaboliki ya Afrika Borwa, 1996¹ ("Molaotheo") o bontsha gore Afrika Borwa ke naga e e ikemetseng le ya temokerasi e e theilweng mo kgatelopele ya ditshwanelo tsa batho le tsamaiso e e nang le maikarabelo, e e tsibogang le e e seng bofitlha ya bolaodi jaaka karolo ya melao ya yone. Pele Afrika Borwa e nna le temokerasi ya molaotheo ka Melawana ya Ditshwanelo e e tlhomamisang gore dilo di a dirwa, tsamaiso ya Puso mo Afrika Borwa, gareng ga tse dingwe, e feletse ka mokgwa wa go nna bofitlha le go se tsiboge mo mekgathong ya puso le ya poraefete, se gantsi se neng se lebisa go tiriso e e botlhaswa ya taolo le go gatakiwa ga ditshwanelo tsa batho. Ke mo kgannyeng eno karolo 32(1) ya Melawana ya Ditshwanelo mo Molaotheong, e nayang tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimisetso e puso e nang le yone, le tshedimisetso epe e motho yo mongwe a nang le yone e e batlegang go diragatsa kgotsa go sireletsa ditshwanelo dipe. Karolo 32(2) ya Molaotheo yone e naya tiriso ya Kokoanopeomolao ya bosetšhaba e e tla tlhomang tshwanelo eno, ka go tlotla, go sireletsa, go rotloetsa le go diragatsa tshwanelo eno.

Molao wa Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimisetso, No. 2 wa 2000 (o go tloga fano re tla o bitsang "**PAIA**", kgotsa "Molao" ka go refosana), jaaka o tlhabolotswe, ke kokoanopeomolao ya bosetšhaba e e neng ya tlhomiwa go dumalana le karolo 32(2) ya molaotheo e e umakilweng fa godimo .

Boikaelelo jwa **PAIA**, ke go rotloetsa mowa wa go se fitlhe sepe le go rwala maikarabelelo mo mekgathong ya puso le ya poraefete. E dira seo ka go tsenya tirisong tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimisetso le go rotloetsa morafe o mo go one batho ba Afrika Borwa ba fitlhelang tshedimisetso go ba thusa go diragatsa ka botlalo le go sireletsa ditshwanelo tsotlhe tsa bone le go lemoga mokgele wa Afrika Borwa wa temokerasi e e seng bofitlha le e go tsewang karolo mo go yone.

Kaedi eno ya **PAIA** e dirilwe go diragatsa boikarabelo jwa Molaodi wa Tshedimisetso ("Molaodi") kafa tlase ga Karolo 10 ya **PAIA**, e e batlang gore Molaodi a tlhabolole le go dira Kaedi e e bonwang e e rulagantsweng ke Khomishene ya Afrika Borwa ya Ditshwanelo tsa Batho.

Kaedi eno e dirilwe gore e nne sedirisiwa se se kaelang, se se motlhofo go dirisiwa le se se fitlhelegang go motho ope yo a eletsang go diragatsa tshwanelo epe e e tlhalosiwang mo **PAIA** le Molao wa Tshireletso ya Tshedimisetso ya Botho, 2013.

Adv Pansy Tlakula

MODULASETULO WA MOLAODI WA TSHEDIMOSETSO

¹ Molaotheo wa Repaboliki ya Afrika Borwa, 1996 (Molao 108 wa 1996)

IKGOLOLO

Kaedi eno ga e golole modirisi mo maikarabelong a go dirisa bokgoni le tlhokomelo ya gagwe tebang le patlafalo kgotsa maikarabelo a a tlhomilweng ke kokoanopeomolao epe. Mo godimo ga moo, Kaedi eno ga e neye kgakololo ya semolao mme ga ya ikaelela go emisetsa **PAIA** kgotsa Melawana e e ntshitsweng kafa tlase ga **PAIA**. Molaodi ga a amogele melato epe ka ntlha ya tatlhegelo e e ka nnang teng ka ntlha ya go ikaega ka Kaedi eno.

1. LENAANE LA DIAKERONIMI LE DIKHUTSHWAFATSO

CEO	Mokhuduthamagamogolo
CFO	Motlhankedimogolo wa tsa Ditšhelete
Molaotheo	Molaotheo wa Repaboliki ya Afrika Borwa, Molao 108 wa 1996
DIO	Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso
Doj & CD	Lefapha la Bosiamisi le Tlhabololo ya Molaotheo
IO	Motlhankedi wa Tshedimosetso
Maloko	Maloko a Molaodi wa Tshedimosetso
Tona	Tona ya Bosiamisi le Ditirelo tsa Kgopololo
PAIA	Molao Wa bo2 Wa 2000 wa Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimosetso, jaaka o tlhabolotswe
PAJA	Molao wa Thotloetso ya Tsamaiso ya Bosiamisi, 2000
PFMA	Molao 1 wa 1999 wa Tsamaiso ya Matlole a Setšhaba jaaka o tlhabolotswe
POPIA	Molao 4 wa 2013 wa Tshireletso ya Tshedimosetso ya Botho
Molaodi	Molaodi wa Tshedimosetso
SAHRC	Khomishene ya Afrika Borwa ya Ditshwanelo tsa Batho

2. MAREO A A BOTLHOKWA A TLHALOSIWA KA MOKGWA LE KA TSELA E E TLHALOGANYESEGANG MOTLHOFO

Lereo	Tlhaloso
Tuediso ya go Bona Tshedimosetso	Tuelo eno ya go bona tshedimosetso e duelwa ke mokopatshedimosetso go mokgatlho o a kopang tshedimosetso mo go one, go duelela ditshenyegelo tsa go batla le go dira dikhopi tsa direkoto tse o di kopang. Madi a a ka duedisiwang a tlhalosiwa ke molawana.
Motsamaisi	Ke lekala la puso kgotsa motho ope wa tlhago kgotsa mankge mo go tsa molao yo a tsayang kgato ya tiro ya botsamaisi.

Lereo**Tlhaloso****Tiro ya Botsamaisi**

Ke tshwetso epe e e dirwang, kgotsa go palelwa ke go dira tshwetso, ga

- (a) lekala la puso, fa:
  - (i) le dirisa maatla go dumalana le Molaotheo kgotsa molaotheo wa porofense; kgotsa
  - (ii) le dirisa dithata tsa botlhe kgotsa le dira tiro ya setšhaba go tsamaisana le kokoanopeomolao epe, kgotsa
- (b) motho wa tlhago kgotsa mankge mo go tsa molao, kwantle ga lekala la puso, fa a dirisa dithata tsa botlhe kgotsa a dira tiro ya setšhaba tebang le tlanelo e e nayang dithata.

e e amang thata ditshwanelo tsa motho ope le tse di amang molao ka tlhamamalalo le e seng ka tlhamalalo.

Motho yo a Neilweng Tetla

Motho yo a neilweng tetla ke motho yo a dirang kopo mo boemong jwa motho yo mongwe, le yo a tlhomilweng semolao go dira jalo.

Direkoto Tse di Bonwang Motlhofo

Tseno ke direkoto tse mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete o tla di nayang mokopatshedimosetso kwantle ga gore a tsenye kopo. Direkoto tseno di kwadilwe mo 'kitsisong ya go ithaopela go senola tshedimosetso', e e tshwanetseng ya fitlhelwa ke batho botlhe.

Mong wa tshedimosetso

Ke motho yo tshedimosetso ya botho e mo amang.

Malatsi

Kwantle ga fa go bontshitswe e le 'letsatsi la tiro' mo karolong ya **PAIA**, letsatsi le tsewa e le letsatsi le le tlwaelegileng. Go bala nako, letsatsi le kopo e bonwang ka lone ga le akarediwe, mme letsatsi le letsatsi morago ga moo le a akarediwa go akaretsa mafelobeke le malatsi a boikhutso go fitlha ka letsatsi la bofelo. Fa letsatsi la bofelo la go araba kopo le wena go Sontaga kgotsa letsatsi la boikhutso, letsatsi le le latelang le tsewa jaaka letsatsi la bofelo.

Kopo e Gannwe

Fa go sa bonwa Karabo epe mo nakong e e beilweng, seno se tlhalosiwa jaaka 'kopo e gannwe'.

Foromo 2

Foromo eno e tlhalosiwa ke molawana mme e tshwanetse go dirisiwa go kopa go bona tshedimosetso e e leng go mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete.

Foromo 4

Foromo eno e tlhalosiwa ke molawana mme e tshwanetse go dirisiwa fa o ikuela tshwetso e e dirilweng ke mokgatlho wa puso tebang le go kopa go fitlhelela tshedimosetso.

Lereo**Tlhaloso****Kaedi**

Kaedi eno, e e dirilweng ka go latelela karolo 10 ya **PAIA** jaaka e tlhabolotswe, e e batlang go thusa motho yo a batlang go dirisa tshwanelo epe e e tlhalosiwang mo **PAIA** le Molao wa Tshireletso ya Tshedimisetso ya Botho, 2013.

Motlhankedi wa Tshedimisetso

Motlhankedi wa Tshedimisetso ke motho yo a nang le tetla ya go samagana le dikopo tsa **PAIA**. Tse di latelang ke ditlhopho tsa Batlhankedi ba Tshedimisetso ba Mokgatlho mongwe le mongwe o o rileng -

Mokgatlho wa Puso kgotsa Lekala la Pusoe (jaaka go tlhalosiwa mo karolo 239 ya Molaotheo)	Lefapha la Bosetšhaba	Mokaedi-Kakaretso kgotsa motho yo a direlang mo maemong ao
	Botsamaisi jwa Porofense	Tlhogo ya Lefapha kgotsa motho yo a direlang mo maemong ao.
	Mmasepala	Motsamaisi wa Mmasepala kgotsa motho yo a direlang mo maemong ao.
	Ditheo tsa Puso tse di kwadilweng mo Thulaganyo ya PFMA 1, 2, 3A, 3B, 3C le 3D	Mokhuduthamagamogolo kgotsa motho yo a direlang mo maemong ao.
Mokgatlho wa Poraefete	Motho wa Tlhago	Mong a le nosi yo a dirang dithekiso, kgwebo kgotsa porofeshene epe, mme a le mo maemong ao fela, e seng bokgoni jwa gagwe
	Semphato	Molekane ope wa semphato kgotsa motho ope yo a tlhomilweng semolao ke semphato.
	Lekoko la Sepolotiki	Moeteledipele wa lekoko la sepolotiki kgotsa motho ope yo a tlhomilweng semolao ke moeteledipele yoo.

Motlhankedi wa Tshedimosetso

Mankge mo go Tsa Molao

Mokhuduthamagamogolo kgotsa Motsamaisimogolo kgotsa motlhankedi yo a lekanang ka kemo le mankge mo go tsa molao kgotsa motho ope yo a tlhomilweng semolao ke motlhankedi yoo.

ELA TLHOKO:

Mokhuduthamagamogolo kgotsa motlhankedi yo a lekanang nae ka kemo a ka naya motho ope wa tlhago maemo a go nna Motlhankedi wa Tshedimosetso wa Mokgatlho wa Poraefete.

Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso

Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso ke motho yo a tlhomilweng kgotsa yo a rometsweng ke Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa puso go thusa mokopatshedimosetso ka kopo ya gagwe ya tshedimosetso, le yo Motlhankedi wa Tshedimosetso a ka mo abelang maatla a mangwe a **PAIA**.

ELA TLHOKO: Le fa mokgatlho wa puso e le one fela o ka tlhomang kgotsa go roma Mo(Ba)tlatso Motlhankedi wa Tshedimosetso, go ya ka karolo 17(1) ya **PAIA**, Molao wa Tshireletso ya Tshedimosetso ya Botho, 2013 ("**POPIA**") o aba maatla a go romela Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso go setlhophisa sa poraefete, go ya ka karolo 56(1).

Molaodi wa Tshedimosetso

Go ya ka karolo 39 ya **POPIA**, Kantoro ya Molaodi wa Tshedimosetso e tlhomilwe go tlhokomela le go tsenya tirisong go tsamaisana le **POPIA** le **PAIA**. Mo Kaeding eno, Kantoro ya Molaodi wa Tshedimosetso kgotsa Molaodi wa Tshedimosetso o bidiwa Molaodi.

Boikuelo jwa mo Teng

Boikuelo jwa mo teng ke thulaganyo ya go gweltha tshwetso e e dirilweng tebang le kopo ya **PAIA** go mokgatlho wa puso, e e tshwanetseng go dirwa pele kgwetlho e dirwa kwa go Molaodi kgotsa kwa kgotlatshekelo e e nang le dithata.

Mokgatlho wa Poraefete

Mokgatlho wa poraefete ke motho, khamphani kgotsa setlamo se sengwe sa semolao se e leng sa Thekiso, kgwebo kgotsa porofeshene, go akaretsa lekoko la sepolotiki.

Lereo**Tlhaloso****Mokgatlho wa Puso**

Mokgatlho wa puso o raya lefapha la puso kgotsa modiredi kgotsa setheo se sengwe, se se dirang tiro ya puso. Mme gone, tebang le boikuelo jwa mo teng, sengwe le sengwe se e leng “mokgatlho wa puso” se fetoletse go “Puso”, go tla tlhakatlhakano tebang le mekgatlho ya puso e boikuelo jono di sa direng mo go yone.

Rekoto

Rekoto ke tshedimosetso epe e e rekotilweng go sa kgathalesege mofuta, go akaretsa ka sekai, ditlankana tse di kwadilweng, dilo tse di reediwang, tsa dijithale kgotsa bidio. Rekoto e e kopiwang mo mokgatlhong wa puso le wa poraefete go ya go rekoto e e mo mokgatlhong go sa kgathalesege gore a mokgatlho oo o dirile rekoto eo.

Melawana

PAIA e letla Tona go ntsha melawana e e tlaleletsang Molao, e e tshwanetseng go phasaladiwa mo Lekgwalodingannyeng la Puso, mme e akaretsa dikgang tse di jaaka diforomo tse di tshwanetseng go dirisiwa le dituelo tse di ka batliwang mo dithulaganyong dingwe.

Bolaodi jo bo Maleba

PAIA e dirisa lereo ‘bolaodi jo bo maleba’ go tlhalosa motho yo a leng mo Pusong ya Bosetšhaba, ya Porofense le ya Selegae yo boikuelo jwa mo teng bo tshwanetseng go dirwa mo go ene, mme gantsi ke moeteledipele wa sepolotiki wa mokgatlho o o amegang (tiro eno e ka newa mongwe semolao).

3. DINTLHA TSA GO IKGOLAGANYA TSA MOLAODI**Motlhankedi wa Tshedimosetso****Mokhuduthamagamogolo:****Mogolagani:****Imeile:**

Mr. Mosalanyane Mosala

Ms Ntombizodwa Harrieth Rikhotso

NtoRikhotso@justice.gov.za**Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso:****Imeile:**

Ms. Varsha Sewlal

VarSewlal@justice.gov.za**Aterese ya Lefelo:**

JD House, 27 Stiemens Street
Braamfontein
Johannesburg
2001

Aterese ya Poso:

P.O. Box 31533
Braamfontein
Johannesburg
2017

Mogala:

010 023 5200

4. BOIKAELELO JWA KAEDI ENO YA PAIA

- 4.1 Boikaelelo jwa Kaedi eno ke go naya tshedimisetso e e tlhokwang ke motho ope yo a batlang go diragatsa tshwanelo epe e go buiwang ka yone mo Molao wa 2000 wa Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimisetso (**PAIA**) le Molao wa Tshireletso ya Tshedimisetso ya Botho, 2013 ("**POPIA**"). Motho ope, go sa kgathalesege boagi jwa gagwe, a ka tsenya kopo ya go fitlhelela tshedimisetso mo **PAIA**.
- 4.2 Kaedi eno e tla thusa ka tthamalalo motho, yo gape a bidiwang mong wa tshedimisetso, gore a ka fitlhelela jang tshedimisetso ya gagwe ya botho go tsamaisana le karolo 23 ya **POPIA**. Mo **POPIA**, motho kgotsa mong wa tshedimisetso o na le tshwanelo ya -
- 4.2.1 go kopa lekoko le le ikarabelelang go tlhomamisa, kwantle ga tuelo, le fa lekoko le le ikarabelelang le ka tswa le na le tshedimisetso ya bone ya botho kgotsa nnyaa, le
- 4.2.2 go kopa go lekoko le le ikarabelelang rekoto kgotsa tlhaloso ya tshedimisetso ya botho ka mong wa tshedimisetso, e e leng mo lekokong le le ikarabelelang, go akaretsa tshedimisetso ka go tlhaola batho botlhe ba boraro, kgotsa ditlhopho tsa batho ba boraro, ba ba nang kgotsa ba ba ileng ba fitlhelela tshedimisetso;
- 4.2.3 go kopa lekoko le le ikarabelelang go -
- (a) baakanya kgotsa go phimola tshedimisetso ya botho ka mong wa tshedimisetso e e leng mo go lone kgotsa kafa tlase ga taolo ya lone e e sa nepang, e e seng maleba, e e feteletseng, e e seng mo nakong, e e sa felelang, e e tsietsang kgotsa e e sa bonwang semolao; kgotsa
- (b) latlha kgotsa go phimola rekoto ya tshedimisetso ya botho ka mong wa tshedimisetso e lekoko le le ikarabelelang le sa tlholeng le tshwanela go e tshola
- 4.3 Gape kaedi eno e tla thusa motho ope go kopa go fitlhelela direkoto mo **PAIA**. Gape Kaedi e tla thusa badirakopo go:
- 4.3.1 tlhaloganya **PAIA**, mesola le tshimologo ya yone;
- 4.3.2 ithuta kgato ka kgato ya thulaganyo ya go dira kopo le dikakantsho tse di oketsegileng tsa go tlhofofatsa thulaganyo eo;
- 4.3.3 ithuta mefuta ya tshedimisetso e e ka kopiwang go dirisiwa **PAIA**;
- 4.3.4 tlhaloganya thulaganyo e ka yone modirakopo a ka gwetlhang tshwetso e e dirilweng malebana le kopo ya gagwe

4.3.5 itsisiwe diphetogo tse di tla diregang mo **PAIA** fa **POPIA** e setse e dira ka botlalo.

4.4 Gape kaedi eno e tla thusa batho go tlhaloganya go gwetlha go fitlhelwa ga direkoto tsa bone le go nna le seabe mo go fitlheleng direkoto tsa bone.

5. KA GA PAIA

5.1 Tshwanelo ya go fitlhelela tshedimosetso ke "nngwe ya ditsela tse di molemo thata tsa go godisa melao ya molaotheo wa phuthulogo, go tlhoka sephiri, go tsaya karolo le go rwala maikarabelo². Melao ya molaotheo e e umakilweng fa godimo e ka se bonwe fa puso e le yone fela e nang le tshedimosetso e e senolang ditiro le ditshwetso tsa yone. Ka gone, go fitlhelela tshedimosetso ga go botlhokwa fela mo go direng sentle go tsaya karolo mo temokerasing, mme gape go oketsa go tshepa ga morafe puso le go tokafatsa go tshwanelega ga yone. Ka sekai, mesola e mengwe ya tshwanelo ya go fitlhelela tshedimosetso ke gore e thibela tsietso le bonweenwee, go sa tlhomamisege le boitsholo jo bongwe jo bo sa tshwanelang jwa puso.

5.2 Fa Molaotheo wa Afrika Borwa o ne o kwalwa ka nako ya morago ga go phuthama ga Tlhaolele ka bo1990, batho le mekgatlho e e farologaneng ba ne ba tswa matsholo a gore tshwanelo ya go fitlhelela tshedimosetso e akarediwe. Go ne go solofetswe gore go akarediwa ga tshwanelo eno mo Molawaneng wa Ditshwanelo go ne go tla tlhomamisa gore bosetlhogo jo bo jaaka Tlhaolele bo ka se tlhole bo direga, jaaka ditlamo tsa puso le tsa poraefete di ne di tla patelesega go dira ka tsela e e nang le maikarabelelo le e e seng bofitlha ya go naya phitlhelwa ya tshedimosetso, mme ka jalo di ne di tla kgona go iphitlha kafa morago ga lesire la khupamarama. Go ne ga bonwa e le kgato e e tlhokegang go thusa go bopa mokgwa wa tshiamiso o o neng o tla dira gore batho ba tshwarane sentle, mmogo le ba ba nang le taolo. Nngwe ya dikgetsi tsa bogologolo³ tsa go samagana le potso ya gore a molatofadiwa o na le tetla ya go bona tshedimosetso yotlhe e e leng mo doketeng ya mapodise. Jones J o ne a tlhalosa botlhokwa jwa yone ka mafoko ano:

“Boikaelelo ... ke go se akaretse tswelediso ya mokgwa wa bogologolo wa tsamaiso, mokgwa o mo go one go neng go kgonega gore puso e tile go ikarabelela ka go gana go ntsha tshedimosetso le fa e ikanne go diragatsa kgotsa go sireletsa ditshwanelo tsa motho. Jono ke botlhokotsebe jo e diretsweng go bo thibela [...] Pontsho ya tekatekano le go se nne le sephiri go rotloetsa go ikanya ga batho tsamaiso ya morafe ka kakaretso. Tshupo eno ke nngwe ya mekgwa ya morafe o o laolwang ke temokerasi e mo go yone Molaotheo o atlegang”.

² Hoexter Administrative Law 94

³ 1994 (1) SACR 635 (E)

- 5.3 Karolo 32 ya Molaotheo e tshegetsisa tshwanelo ya go fitlhelela tshedimosetso e e tshotsweng ke mekgatlho ya puso le ya poraefete. Gape karolo 32 e bontsha gore kokoanopeomolao e tshwanetse go diragadiwa go letla tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimosetso ka go tlhalosa ditsela tse ka tsone tshedimosetso ya mekgatlho ya puso le ya poraefete e ka tlhatlhobiwang, le ka go naya mabaka a ka one mekgatlho wa puso kgotsa wa poraefete o ka ganang phitlhelelo ya tshedimosetso.
- 5.4 **PAIA** e ne ya diragadiwa go tsibogela taolo e e fa godimo ya molaotheo, mme bogolo jwa yone bo ne jwa tsena mo tirisong ka March 2001. Ketapele ya yone e dumela "mokgwa wa sephiri le go se tsiboge" wa paka ya pele ga temokerasi, mme e gatelela gore mangwe a maikaelelo a **PAIA** ke go "tsenya tirisong mokgwa wa go se nne le sephiri le go nna le maikarabelo mo mekgathong ya puso le ya poraefete."
- 5.5 **PAIA** e ikaelela go diragatsa ditshwanelo tsa batho tsa go fitlhelela tshedimosetso le go ikarabelela. E dirilwe go matlafatsa batho gore ba dirise molao, mme ka jalo e thusa go tlhokomela go kopa go fitlhelela tshedimosetso ka ditsela tse di farologaneng. Motho ga a tlhoke mmueledi go dira kopo ya go fitlhelela tshedimosetso tebang le **PAIA**.

6. MAIKAELELO A PAIA

- 6.1 Maikaelelo a **PAIA** ga se go emisetsa tshwanelo ya molaotheo, mme ke go diragatsa tshwanelo e e mo karolo 32 go ikaegile ka dithibelo tse di tshwanelang, ka tsela e e thusang go lekalekanya ditshwanelo tse dingwe tsotlhe tse di leng mo Molaotheong. E solofela go godisa mokgwa wa ditshwanelo tsa batho le tolamo ya setšhaba, setheo sa puso le setheo sa poraefete. **PAIA** e batla go rotloetsa go tlhoka sephiri, go rwala maikarabelo le bolaodi jo bo atlegang mo ditheong tsotlhe (tsa puso le tsa poraefete) ka go matlafatsa batho go tlhologanya ditshwanelo tsa bone tsa go fitlhelela tshedimosetso, ba di dirise, mme ba tlhatlhobe, le go dirisa go dira ditshwetso tse di ba amang.
- 6.2 Tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimosetso ke tshwanelo e e nonofileng tota ya tshwanelo ya molaotheo, gonne e thusa batho go lemoga ditshwanelo tse dingwe. Motho a ka e dirisa go thusa go tlhokomela le go tlhatlhoba thebolo ya ditirelo tsa puso, kgotsa go fitlhelela direkoto tsa bogologolo tse di ka kgatlang.
- 6.3 Maikaelelo a **PAIA** ke -
- 6.3.1 go diragatsa tshwanelo ya molaotheo ya go fitlhelela -
- 6.3.1.1 tshedimosetso epe e e tshwerweng ke Puso; le
- 6.3.1.2 tshedimosetso epe e e tshwerweng ke motho yo mongwe le e e batlegang go diragatsa kgotsa go sireletsa ditshwanelo dipe.

- Patlafalo e e amanang le tshireletso ya ditshwanelo e felela mo tshedimosetsong e e leng mo diatleng tsa motho. Ka jalo mekgatlho ya poraefete e ikobela melao e e sa gagamalang thata ya go se nne le sephiri go na le mekgatlho ya puso. Ka mafoko a mangwe, setheo sa poraefete se na le tetla ya go ipolokela tshedimosetso ya sone, kwantle ga fa tshedimosetso eo e tlhokega go sireletsa ditshwanelo.
- Ka gone, go ya ka Karolo 8(1), **PAIA** e lemoga gore mekgatlho e ka nna wa "puso" kgotsa wa "poraefete" tebang le Molao go ikaegile ka gore a rekoto e go buiwang ka yone "e amana le go dirisiwa ga maatla kgotsa tiragatso ya tiro ya mekgatlho wa puso kgotsa wa poraefete."

6.3.2 go diragatsa tshwanelo eo -

6.3.2.1 go ikaegile ka dithibelo tse di tshwanelang, go akaretsa, mme e seng fela dithibelo tse di totileng tshireletso e e bonalang ya sephiri, khupamarama ya kgwebo le bolaodi jo bo atlegang, jo bo mosola le jo bo siameng; le

6.3.2.2 ka tsela e e lekalekanyang tshwanelo eo le ditshwanelo dipe tse dingwe, go akaretsa ditshwanelo tse di mo Molaong wa Ditshwanelo mo Kgaolo 2 ya Molaotheo;

6.3.3 go diragatsa maikarabelo a molaotheo a Puso ka go godisa ditshwanelo tsa batho le tolamo ya setšhaba, ka go akaretsa mekgatlho ya puso mo tlhalosong ya 'mokopi', mme gareng ga tse dingwe, go mo letla go fitlhelela tshedimosetso mo mekgatlhong ya poraefete ka tirisano mmogo le dipatlafalo tse nnè mo Molaong ono, go akaretsa maikarabelo a a oketsegileng a mekgatlho e e rileng ya puso mo maemong a a rileng go direla setšhaba;

6.3.4 go tlhoma mekgwa le ditsela tsa boithatelo le tse di patelediwang go diragatsa tshwanelo eo ka tsela e e letlang motho go fitlhelela direkoto tsa mekgatlho ya puso le ya poraefete ka bonako, di le tlhwatlhwatlase le kwantle ga go tsaya matsapa a magolo kafa go kgonegang ka gone; le

6.3.5 ka kakaretso, go rotloetsa go se nne sephiri, go ikarabelela le bolaodi jo bo atlegang jwa mekgatlho yotlhe ya puso le ya poraefete, go akaretsa ka go matlafatsa le go ruta mongwe le mongwe, mme e seng seo fela -

6.3.5.1 go tlhaloganya ditshwanelo tsa bone tebang le Molao ono go diragatsa ditshwanelo tsa bone ka mekgatlho ya puso le ya poraefete;

6.3.5.2 go tlhaloganya ditiro le tiragatso ya mekgatlho ya puso; le

6.3.5.3 go tlathloba ka katlego le go nna le seabe mo go direng ditshwetso ga mekgatho ya puso e e amang ditshwanelo tsa bone.

6.4 Molao wa Tlhabololo ya Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimosetso, 2019

6.4.1 Mo kgannyeng ya ***Tlhopho Ya me E Botlhokwa NPC kgatlhanong le Tona ya Bosiamisi le Ditirelo Tsa Kgopololo le Mongwe [2018] ZACC 17***, kgotlatshekelo ya molaotheo e ne ya swetsa ka gore “Puso e na le maikarabelelo a a utlwalang sentle a dikarolo 32, 19 le 7(2) tsa Molaotheo go dira sengwe le sengwe se se ka kgonegang go tshalosa sentle le ka tsela e e nang le bokao tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimosetso le tshwanelo ya go tlhophisa. Gape bontsi bo ne jwa gwetlha gore seno se jalo gonne go dirisa tshwanelo ya go tlhophisa e tshwanetse ya nna tlhophisa e e dirwang ka kitso, mme go na le kgolagano ya botlhokwa fa gare ga go dirisa sentle tshwanelo ya go tlhophisa le tshwanelo ya go fitlhelela tshedimosetso. Mme “kwantle ga go fitlhelela tshedimosetso, bokgoni jwa baagi jwa go dira ditshwetso tse di utlwalang tsa sepolotiki le go nna le seabe mo botshelong jwa batho go tseelwa kwa tlase”. Kgotlatshekelo ya Molaotheo e tshomamisitse taelo ya go sa tshwanele ga molaotheo mme ya laela Palamente go tlhabolola **PAIA** le go tsaya kgato epe e nngwe e e bonang e tshwanela go naya rekoto, poloko le thulaganyo ya phitlhelelo e e siameng ya tshedimosetso mo ketleetsong ya poraefete ya makoko a sepolotiki le bontlhopheng ba ba ikemetseng mo lobakeng lwa dikgwedi tse 18.

6.4.2 Go dumalana le katlhola e e umakilweng fa godimo ya kgotlatshekelo ya molaotheo, ka 3 Seetebosigo 2019, Moporesidente o ne a dumalana le Molao wa Tlhabololo ya Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimosetso, 2019 (**Molao wa tlhabololo ya PAIA 2019**)⁴. Molao wa tlhabololo ya **PAIA** 2019 o akaretsa lekoko la sepolotiki mo tshalosong ya mekgatho wa poraefete, se se rayang gore moeteledipele wa lekoko la sepolotiki kgotsa motho ope fela yo a letleletsweng semolao ke moeteledipele yoo ke motlhankedi kgotsa tlhogo ya tshedimosetso. Jaanong Molao wa tlhabololo ya **PAIA** 2019 o akaretsa tshwanelo ya go fitlhelela direkoto dipe tsa lekoko la sepolotiki.

6.4.3 Molao wa tlhabololo o naya tshedimosetso ka ketleetsong ya poraefete ya makoko a sepolotiki le bontlhopheng ba ba ikemetseng e e tshwanetseng go rekotiwa, go bolokiwa le go fitlhelelwa.

6.4.4 Go ya ka karolo 52A ya Molao wa tlhabololo ya **PAIA** 2019, tlhogo ya lekoko la sepolotiki e tshwanetse go dira le go boloka direkoto tsa dikatso dipe tse di fetang selekanyo se se beilweng, sa **R100 000.00**, tse di diretsweng lekoko leo la sepolotiki mo ngwageng ope fela wa ditšhelete le gore batho kgotsa ditlamo tse di ntshitseng dikatso tseo di itshitswe. Gape, jaaka go tshalosiwa, tlhogo ya lekoko la sepolotiki e tshwanetse ya dira gore direkoto di nne teng kotara nngwe le nngwe; mme e boloke direkoto sebaka sa bobotlana dingwaga tse tlhano morago ga gore direkoto tse go buiwang ka tsone di dirwe.

⁴ Molao wa Tlhabololo ya Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimosetso, No. 31 wa 2019

6.4.5 Seno se raya gore fa Molao wa Kettleetso ya Lekolo la Sepolotiki o tshwanela go tlhalosa kwa Komiting ya Ditlhopho, jaanong Molao wa tlhabololo ya **PAIA** 2019 o akaretsa gore mongwe le mongwe o na le tshwanelo ya go fitlhelela direkoto tsa dikatso dipe tse di fetang **R100 000.00**, tse di diretsweng lekoko leo.

6.5 Kokoanopeomolao e nngwe e e sireletsang tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimisetso

Gape **PAIA** e teng mo tikologong yotlhe ya semolao, e e diretsweng go dira “mokgwa wa tshiamiso”. Go lemoga seno, **PAIA** e bolela gore molao ope o mongwe o o nayang motho tsela ya go fitlhelela tshedimisetso e e sa tlhokeng go tseelwa matsapa a magolo go gaisa **PAIA**, o ka dirisiwa⁵.

6.5.1 Molao wa Dikhampani 71 wa 2008

6.5.1.1 Karolo 26(1) ya Molao wa Dikhampani e naya motho yo a nang le kgatlhego e e mosola mo ditshireletsong dipe tse di newang ke khampani e e dirang letseno, kgotsa yo e leng leloko la khampani e e sa direng letseno, o na le tshwanelo ya go tlhatlhoba le go dira khopi ya tshedimisetso e e leng mo direktong tsa khampani, kwantle ga dituediso dipe tsa tlhatlhobo eo kgotsa tuelo e e sa feteng tuediso e e kwa godimo e e batlegang ya khopi eo.

6.5.1.2 Go ya ka karolo 26(7)(b) ya Molao wa Dikhampani, “ditshwanelo tsa phitlhelelo ya tshedimisetso tse di tlhalositsweng mo karolong eno di tlaleletsa, mme ga di emisetse ditshwanelo dipe tse motho a ka nnang le tsone go fitlhelela tshedimisetso tebang le Molao wa Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimisetso, 2000 (Molao No. 2 wa 2000)”.

6.5.2 Molao wa Kettleetso ya Lekoko la Sepolotiki, 2018 (Molao No. 6 wa 2018)

6.5.2.1 Kettleetso ya Sepolotiki e simolola molao o o gagametseng wa bolaodi wa kettleetso ya poraefete ya mekgatlho yotlhe e e kwadisitsweng ya sepolotiki, o ka tswa o na le kemedi mo dikokoanopeomolaong tsa bosetšhaba le tsa porofense kgotsa nnyaa. Seno se akaretsa go baya ditekanyetso tsa motswedi, bogolo le tiriso ya madi a a abilweng ke makoko a sepolotiki.

6.5.2.2 Go tlhomamisa go se nne bofitlha le maikarabelo, makoko a sepolotiki a tshwanetse go senola madi otlhe a a amogetsweng a a fetang selekanyo sa madi a a amogetsweng a **R100 000.00** go Khomishene ya Ditlhopho ka metlha dikgwedi dingwe le dingwe tse tharo (mmogo le pele ga ditlhophokakaretso).

⁵ Karolo 2(1) ya PAIA

- 6.5.2.3 Motho kgotsa mokgatlho ope o o nayang lekoko la sepolotiki madi a a fetang **R100 000.00** ka ngwaga o tshwanetse go bega madi ao kwa Khomisheneng ya Ditlhopho mo malatsing a le 30 a go aba madi kgotsa mo malatsing a le 30 a fa madi a a kokoantsweng a feta **R100 000.00**.
- 6.5.2.4 Sa bofelo, Molao wa Kettleetso ya Lekoko la Sepolotiki o rwea Khomishene ya Ditlhopho maikarabelo a gore dikgwedi dingwe le dingwe tse tharo e senole phatlalatsa madi a a begilweng ke makoko a sepolotiki le go bega ka ngwaga kwa Palamenteng ka madi otlhe a a neilweng makoko a sepolotiki mo ngwageng.
- 6.5.3 Molao wa Tshireletso ya Tshedimisetso ya Botho, 2013 (Molao No. 4 wa 2013)
- 6.5.3.1 Karolo 23 ya **POPIA** e naya mong wa tshedimisetso tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimisetso e e tshotsweng ke mokgatlho o o ikarabelelang, go akaretsa tshedimisetso ka boitshupo jwa batho botlhe ba boraro, kgotsa mefuta ya batho ba boraro ba ba nang kgotsa ba ba ileng ba nna le phitlhelelo ya tshedimisetso.
- 6.5.3.2 Seno se raya gore fa **PAIA** e sa akarediwa mo phitlhelong ya rekoto e e nang le tshedimisetso ya botho ka mokopatshedimisetso go ya ka Karolo 11(2), mong wa tshedimisetso a ka kopa -
- 6.5.3.2.1 phitlhelelo ya tshwanelo ya gagwe ya botho, le/kgotsa
- 6.5.3.2.2 boitshupo jwa batho botlhe ba boraro, le/kgotsa mefuta ya batho ba boraro ba ba nang kgotsa ba ba ileng ba nna le phitlhelelo ya tshedimisetso.
- 6.5.3.2.3 go baakanngwa kgotsa go phimolwa ga tshedimisetso ya botho ka mong wa tshedimisetso yo a e tshotseng kgotsa e e mo taolong ya gagwe e e sa nepang, e e sa tshwanelang, e e feteletseng, e e seng mo nakong, e e sa felelang, e e tsietsang kgotsa e e sa bonwang semolao; kgotsa
- 6.5.3.2.4 gore rekoto ya tshedimisetso ya gagwe ya botho e mokgatlho o o ikarabelelang o sa tlholeng o na le tetla ya go e tshola e senngwe kgotsa e phimolwe.
- 6.5.3.3 Mokgatlho o o ikarabelelang o ka gana go phasalatsa tshedimisetso epe ya botho e e kopiwang, go dumalana le mabaka a go gana ka phitlhelelo ya direkoto, jaaka go tlhalosiwa mo serapa 19.4 fa tlase.

6.5.4 Molao 3 wa 2000 wa Thotloetso ya Tsamaiso ya Bosiamisi

- 6.5.4.1 Molao o mongwe o go leng botlhokwa go o gopola fa o akanyetsa phitlhelelo ya tshedimosetso ke Molao wa Thotloetso ya Tsamaiso ya Bosiamisi (**PAJA**). **PAJA** e thusa tshwanelo ya kgato ya botsamaisi e e leng mo molaong, e e utlwalang le e e sa gobeleteng le tshwanelo ya mabaka a a kwadilweng a kgato ya botsamaisi jaaka e tlhalosiwa mo karolo 33(2) ya Molaotheo⁶.
- 6.5.4.2 Go ya ka karolo 5(1) ya **PAJA**, motho ope yo ditshwanelo tsa gagwe di amilweng maswe ke kgato ya botsamaisi le yo a sa newang mabaka a kgato eo, mo malatsing a le 90 morago ga letlha le motho a itsileng kgato kgotsa a ka tswa a ne a lebeletswa gore o itse kgato eo, a ka kopa motsamaisi yo o amegang go naya mabaka a a kwadilweng a tshwetso eo. Mo malatsing a le 90 morago ga go amogela kopo, motsamaisi yo kopo e dirilweng mo go ene o tshwanetse go naya motho yoo mabaka a a utlwalang a a kwadilweng a kgato ya botsamaisi.

7. GO TLHOMIWA GA MOLAODI WA TSHEDIMOSETSO

- 7.1 Go tthomamisa thotloetso le kgodiso ya maikaelelo a **PAIA**, a e leng go thusa ka tshwanelo eo ya phitlhelelo ya tshedimosetso ka mokgwa o o thusang batho go fitlhelela direkoto tsa mekgatlho ya puso le ya poraefete ka bonako le ka tsela e e tlhwatlhwatlase kafa go kgonegang ka gone, Molaodi wa Tshedimosetso ("Molaodi") o ne a tlhlongwa go ya ka karolo 39 ya **POPIA**.
- 7.2 Go tthomamisa gore mekgwa ya tsamaiso e e sa tlhakatlhakanang le e e tlhwatlhwatlase e a latelwa fa kopo ya phitlhelelo ya tshedimosetso e dirwa, dingongorego go Molaodi le dikopo tsa kgotlatshekelo e tshwanetse ya nna mabaka a a beelwang kwa thoko go na le molao.
- 7.3 **POPIA** e tthabolola seabe sa **SAHRC** tebang le taelo ya **PAIA**. Go tloga ka 30 Seetebosigo 2021, ditiro tsotlhe tsa **SAHRC**, jaaka di tlhalosiwa mo **PAIA**, di tla dirwa ke Molaodi, yo gape a nang le dithata tse di oketsegileng tsa go diragatsa.
- 7.4 Le fa **SAHRC** e santse e tla tswelala e na le maikarabelo a yone a molaotheo go rotloetsa, go sireletsa le go tlhokomela ditshwanelo tse di akarediwang mo Molaong wa Ditshwanelo, **SAHRC** le Molaodi ba tla dirisana mmogo.

⁶ Motho ope yo ditshwanelo tsa gagwe di amilweng maswe ke kgato ya botsamaisi o na le tshwanelo ya go newa mabaka a a kwadilweng.

8. SEABE SA MOLAODI WA TSHEDIMOSSETSO

- 8.1 Molaodi o na le seabe se se botlhokwa thata tebang le **PAIA**. Molaodi o laelwa ke **PAIA**, mo Karolo 4, Kgaolo 1A le Karolo 5 le dikarolo tse dingwe, go:
  - 8.1.1 rotloetsa tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimosetso le go thusa batho go dirisa **PAIA** moo go kgonegang go dira jalo,
  - 8.1.2 tlhokomela le go dirisiwa ga **PAIA** go ya pele ke mekgatlho ya puso le ya poraefete (se se akaretsang thotloetso ya ditsela tse di mosola go dira gore tshedimosetso e nne gone ka nako),
  - 8.1.3 dira dikatlenegiso tsa go nonotsha **PAIA**, le
  - 8.1.4 go bega ngwaga le ngwaga kwa Palamenteng.
- 8.2 Karolo 77C (1) le (2) ya **PAIA** e naya Molaodi dithata, maikarabelo le ditiro tse di latelang, go -
  - 8.2.1 batlisisa ngongorego e e dirilweng go Molaodi ka mokgwa o o tshwanetseng;
  - 8.2.2 romela ngongorego go Komiti ya Tiragatso e e tlhomilweng tebang le karolo 50 ya **POPIA**; kgotsa
  - 8.2.3 go dumalana le karolo 77D, swetsa go se tseye kgato ka ngongorego kgotsa jaaka go ntse, ga go tlhokege kgato e nngwe tebang le ngongorego; le
  - 8.2.4 fa go tshwanela, dira jaaka moletlanyi malebana le ngongorego eo ka mokgwa o o tshwanetseng.
- 8.3 Go ya ka karolo 77H(1) ya **PAIA**, Molaodi ka boene kgotsa ka kopo ya motlhankedi wa tshedimosetso kgotsa mo boemong jwa gagwe kgotsa tlhogo ya mokgatlho wa poraefete kgotsa motho ope yo mongwe, a ka dira tlhatlhobo ya gore a mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete o tsamaisana le dipatlafalo tsa **PAIA**, tebang le dipholisi le tiragatso ya tsamaiso ya yone.
- 8.4 Go ya ka karolo 77F ya **PAIA**, Molaodi o na le dithata tsa go tsaya matsapa otlhe go rarabolola ngongorego, fa e tswa mo ngongoregong, kgotsa karabo epe e e kwadilweng e e dirilweng malebana le gore go ka kgonega go rarabolola ngongorego. Seno se raya gore Molaodi a ka leka fela go thusa mekgatlho go rarabolola dikgotlhang tsa tsone, fa go na le ngongorego e e tlhatlhetsweng le Molaodi, kwantle ga fa ka boene a sweditse go dira tlhatlhobo, jaaka go bontshitswe mo serapa 8.3 fa godimo.

9. GO DIRA KOPO YA GO BONA REKOTO

Tsweetswee leba tšhate ya tsamaiso ya kgato ka kgato mo serapa 27 fa tlase, go bona gore o ka kopa jang phitlhelelo ya direkoto.

9.1 Go simolola: **Dibukana tsa Ditaelo tsa PAIA**

- 9.1.1 Le fa Kaedi eno e gatisitswe go thusa batho botlhe go diragatsa tshwanelo ya bone ya molaotheo ya phitlhelelo ya tshedimoseo, go na le metswedi e mengwe ya tshedimoseo e le yone e ka thusang motho go dira kopo ya phitlhelelo ya direkoto. **PAIA** e batla gore mekgatlho yotlhe ya puso le ya poraefete, e kgobokanye le go dira gore bukana ya ditaelo ya **PAIA** e nne gone⁷.
- 9.1.2 Pele motho ope a tsaya dikgato tsa go fitlhelela tshedimoseo kgotsa direkoto tsa mokgatlo o o rileng, Bukana ya Ditaelo ya **PAIA** ke sedirisiwa sa ntlha se a tshwanetseng go se bala.
- 9.1.3 Tota re ka re, bukana ya ditaelo ya **PAIA** e mosola gore motho a:
  - 9.1.3.1 lebe mofuta wa direkoto tse di ka tswang di setse di le gone kwantle ga go tlhoka go romela kopo ya semmuso ya **PAIA**;
  - 9.1.3.2 tlhaloganye tsela ya go dira kopo ya phitlhelelo ya tshedimoseo e e tshotsweng ke mokgatlo o o rileng;
  - 9.1.3.3 fitlhelele dintlha tse di tshwanelang tsa go ikgolaganya tsa motho yo a thusang batho ka direkoto tse motho ope a ikaelelang go di fitlhelela;
  - 9.1.3.4 itse ditharabololo tsotlhe tse di leng teng mo mokgatlong o phitlhelelo ya direkoto e kopiwang ka one, pele a atamela Molaodi kgotsa Dikgotlatshekelo;
  - 9.1.3.5 itse tlhaloso ya ditirelo tse di leng teng go maloko a morafe mo mokgatlong le tsela ya go fitlhelela ditirelo tseo;
  - 9.1.3.6 itse fa mokgatlo o tla dirisa tshedimoseo ya botho, boikaelelo jwa go dirisa tshedimoseo ya botho le tlhaloso ya mefuta ya beng ba tshedimoseo le ya tshedimoseo kgotsa mefuta ya tshedimoseo e e amanang le yone;
  - 9.1.3.7 itse fa mokgatlo o rulagantse go romela kgotsa go dirisa tshedimoseo ya mongwe ya botho kwa ntle ga Repaboliki ya Afrika Borwa; le

⁷ Section 14 and section 51 of PAIA

9.1.3.8 go itse gore a mokgatlho o na le mekgwa e e tshwanelang ya pabalesego go tlhomamisa bosephiri, go ikanyega le go nna gone ga tshedimosetso e e tshwanetseng go dirisiwa.

9.2 O ka bona kae dibukana tsa ditaelo tsa PAIA?

9.2.1 Bukana ya Ditaelo ya **PAIA** ya mekgatlho ya puso

9.2.1.1 Mekgatlho yotlhe ya puso e tshwanetse ya dira gore Bukana ya Ditaelo ya **PAIA** e nne teng ka bobotlana dipuo tse tharo tsa semmuso⁸.

9.2.1.2 Totatota, di tshwanetse go dira gore khopi ya Bukana ya Ditaelo ya **PAIA** e nne teng mahala, kwantle ga fa go kopiwa khopi e e porintilweng

9.2.1.2.1 mo webosaeteng ya mokgatlho wa puso;

9.2.1.2.2 kwa ntlokgolo ya mokgatlho wa puso gore e sekasekwe ka diura tse di tlwaelegileng tsa tiro;

9.2.1.2.3 fa motho a batla khopi e e porintilweng, mokgatlho wa puso o tshwanetse go e dira, mme o ka kopa tuelo ya tlhwatlhwa e e tshwanelang ya go dira khopi e e porintilweng; le

9.2.1.3.4 go Molaodi fa o kopa.

9.2.2 Dibukatsa tsa Ditaelo tsa **PAIA** tsa mekgatlho ya poraefete

9.2.2.1 Mekgatlho ya poraefete le yone e tshwanetse go dira bukana ya ditaelo ya **PAIA**⁹, mme ga go na patlafalo ya go e rulaganya mo dipuong tse di fetang e le nngwe kgotsa ka puo e e rileng, le fa go atlenegisiwa gore Dibukana tsa Ditaelo tsa **PAIA** tsa mekgatlho ya poraefete di tshwanetse go nna ka Seesemane. Fa mokgatlho o o rileng o naya batho ba bantsi ba ba sa rutegang ditirelo, Molaodi o atlenegisa gore bukana ya ditaelo ya mokgatlho oo le yone e ka nna ka puo e nngwe ya semmuso.

9.2.2.2 Totatota, mekgatlho ya poraefete e tshwanetse go dira khopi ya Bukana ya Ditaelo ya **PAIA** mahala¹⁰, kwantle ga fa go kopiwa khopi e e porintilweng

9.2.2.2.1 mo webosaeteng ya mokgatlho wa poraefete;

9.2.2.2.2 kwa lefelong la konokono la kgwebo ya mokgatlho wa poraefete go tlhatlhabiwa ka diura tse di tlwaelegileng tsa tiro;

⁸ Karolo 14(1) ya PAIA

⁹ go ya ka karolo 51 ya PAIA

¹⁰ Karolo 51(3) ya PAIA

9.2.2.2.3 fa motho a batla khopi e e porintilweng, mokgatlho wa poraefete o tshwanetse go e dira, mme o ka kopa tuelo ya madi a a tshwanelang a go newa kopi e e porintilweng le

9.2.2.2.4 go Molaodi fa e kopiwa.

9.2.3 Tona ya Tshiamiso le Ditirelo tsa Kgopololo e na le dithata tsa go beela kwa thoko¹¹ mekgatlho mengwe ya poraefete kgotsa mefuta ya mekgatlho ya poraefete mo maikarabelelong a go dira bukana ya ditaello. Ga jaana, le go fitlha ka 31 Sedimonthole 2021, Tona e beetse thoko¹² mekgatlho yotlhe ya poraefete, kwantle ga khampani epe e e -

(a) seng khampani ya poraefete jaaka go tlhalosiwa mo karolo 1 ya Molao wa Dikhampani, 2008 (Molao No. 71 wa 2008); le

(b) leng khampani ya poraefete jaaka go tlhalosiwa mo karolo 1 ya Molao wa Dikhampani, 2008 (Molao No. 71 wa 2008) o o dirang mo ditheong dipe tse di umakilweng mo go kholomo 1 ya thulaganyo ya Kitsiso eno mme -

(i) e na le badiri ba le 50 kgotsa go feta; kgotsa

(ii) e na le palogotlhe ya letseno la ngwaga le ngwaga le le lekanang kgotsa le le fetang tlhwatlhwa e e tshwanelang e e umakiwang mo kholomo 2 ya lenaane le le fa tlase,

mo go direng bukana ya ditaello e go buiwang ka yone mo karolo 51(1) ya Molao o o umakilweng la ntlha ka lobaka lwa dikgwedi tse thataro (6) go tloga ka **1 Phukwi 2021** go fitlha ka **31 Sedimonthole 2021**: -

Setheo	Letseno la ngwaga le ngwaga
Temothuo	R6 milione
Meepo le Dikwari	R22.5 milione
Madirelo	R30 milione
Motlakase, Gase le Metsi	R30 milione
Dikago	R15 milione
Thekiso le Kgwebo ya Dikoloi le Ditirelo tsa go Baakanya	R45 milione
Thekisetso dikgwabo, Baemedi ba Kgwebo le Ditirelo tse di Amanang	R75 milione
Kgwebo ya Dijo, Bonno le Kgwebo e Nngwe	R15 milione
Dipalangwa, Bobolokelo le Dipuisano	R30 milione
Ditirelo tsa Matlole le Kgwebo	R30 milione
Ditirelo tsa Morafe, tse di Kgethegileng le tsa Botho	R15 milione

¹¹ Karolo 51(4) ya PAIA

¹² Lekwalodikgang la Puso no: 39504, 11 Sedimonthole 2015

- 9.2.4 Ka ntlha ya botlhokwa jwa tlhokego ya peomolao go dira Bukana ya Ditaello ya **PAIA**, segolobogolo tlhabololo¹³ ya karolo 51 ya **PAIA** (e e simololang go dira ka 30 Seetebosigo 2021), tebang le gore tshedimosetso ya bukana ya molao e tshwanetse go akaretse eng e okeditswe go akaretse dikgang tse di amanang le **POPIA**, mekgatlho ya poraefete e tla tshwanela gore le yone e dire bukana ya ditaello ya **PAIA**. Ka gone, go tloga ka, 1 Ferikgong 2022, mekgatlho mongwe le mongwe wa poraefete le wa puso o tla tshwanela go nna le Bukana ya yone ya Ditaello ya **PAIA**, jaaka go tlhalositswe mo serapa 9.2.2.2 fa godimo.
- 9.2.5 Go se akarediwe ka dikhampani tsa poraefete mo maikarabelelong a go dira bukana ya ditaello ya **PAIA** ga go dire gore dikhampani tseo di se ikobele **PAIA**. Seno se raya gore motho ope o santse a ka romela kopo ya phitlhelelo ya tshedimosetso go se akarediwe mo mekgatlhong wa poraefete. Go se akarediwe go raya fela gore dikhampani tseo tsa poraefete ga di tlhoke go dira bukana ya ditaello ya **PAIA**.
- 9.2.6 Gape gakologelwa gore ga se mekgatlho yotlhe ya poraefete e e leng dikhampani, jaaka tlhaloso ya mekgatlho wa poraefete e akaretse motho wa tlhago, mong yo o nosi le semphato. Mme gone, go santse go ka nna botlhokwa go leba webosaete ya tsone, gone dikhampani dingwe di dira bukana ya ditaello ya **PAIA** go sa kgathalesege palo ya badiri ba tsone kgotsa lotseno lwa tsone lwa ngwaga le ngwaga.

9.3 Phasalatso ya boithatelo le go nna teng ga direkoto dingwe ka go itiragalela

- 9.3.1 Direkoto tse di leng teng ka go itiragalela ke tse mekgatlho wa puso kgotsa wa poraefete o di ntshang kwantle ga gore mokopatshedimosetso a tshwanele go romela kopo ya **PAIA** (ka mafoko a mangwe, motho a ka e kopa fela kwantle ga go tlatsa Foromo 2 ya **PAIA**).
- 9.3.2 Go ya ka karolo 15(1) ya **PAIA**, Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mekgatlho wa puso o tshwanetse go dira gore lenaane kgotsa mefuta ya direkoto tse di nnang teng ka go itiragalela di nna gone, jaaka go tlhalosiwa mo serapa 9.3.4 fa tlase.
- 9.3.3 Direkoto tsa mekgatlho wa puso tse di nnang teng ka go itiragalela le tsone di ka dirwa gore di nne gone, go ya ka karolo 52(1) ya **PAIA**, mme ka boithaopo go dumalana le serapa 9.3.4 fa tlase.
- 9.3.4 Tlhaloso ya mefuta ya direkoto tse di nnang teng ka go itiragalela di tshwanetse go dirwa gore di nne gone -
- (a) go Molaodi wa Tshedimosetso;
  - (b) mo webosaeteng ya mekgatlho; le
  - (c) go tlhatlhabiwa, kwa dikantorong tsa mekgatlho o o amegang ka dinako tse di tlwaelegileng tsa tiro.

¹³ Karolo 110 ya POPIA

- 9.3.5 Tsweetswee ela tlhoko gore Molaodi o tla tsenya tlhaloso ya direkoto tsa mokgatlho wa puso tse di leng teng ka go itiragalela mo webosaeteng ya gagwe.
- 9.3.6 Lenaane leno le akaretsa direkoto tse di ka tshwanelang go dirwa gore di nne gone ke melao mengwe, le direkoto dipe tse dingwe tse mokgatlho o tlhophang go di akaretsa. Go tla kang ya go tsamaisana le thulaganyo ya kopo ya **PAIA**, mokopatshedimose tso o gakololwa go leba Bukana ya Ditaelo ya **PAIA** ya mokgatlho o o amegang wa puso kgotsa wa poraefete. Fa motho a ka elets a go fitlhelela direkoto tse di welang mo lenaaneng la mokgatlho la direkoto tse di leng teng ka go itiragalela, motho yoo a ka kopa fela phitlhelelo ya tsone kwantle ga go tshwanelwa ke go tlatsa Foromo 2 ya **PAIA**.
- 9.3.7 Molao 6 wa 2018 wa Kettleetso ya Lekoko o dira diphetogo dingwe mo **PAIA**, tebang le gore ditlhogo tsa makoko a sepolotiki di tshwanetse go rekota le go boloka direkoto tsa dikatso tsa poraefete, tse di tla tshwanelang go dirwa phatlalatsa kwantle ga gore motho a tlhatlhele kopo ya **PAIA**.

10. DINTLHA TSA GO IKGOLAGANYA TSA BATLHANKEDI BA TSHEDIMOSE TSO

- 10.1 Le fa dintlha tsa go ikgolaganya tsa Batlhankedi ba Tshedimose tso ba mokgatlho mongwe le mongwe wa puso di tshwanetse go gatsiwa mo bukeng nngwe le nngwe ya megala go ya ka karolo 16 ya **PAIA**, Molaodi o na le dintlha tse di rileng tsa go ikgolaganya tsa Batlhankedi botlhe tsa Tshedimose tso (go akaretsa Batlatsa Batlhankedi ba Tshedimose tso, ba ba tlhophilweng go ya ka karolo 17 le 56 ya **PAIA** le **POPIA**) tse di kwadisiwetsweng go ya ka karolo 55(2) ya **POPIA**.
- 10.2 Le fa gantsi go bona dintlha tse di nepileng tsa go ikgolaganya e ka nna kgwetlho e kgolo ya go dira kopo ya **PAIA**, gonne diabe di fetoga kgapetsakgapetsa mo setheong sa puso mme bukana ya ditaelo ya **PAIA** e ka nna ya bo e se ya bosheng, lefelo la ntlha go bona dintlha tsa go ikgolaganya e tshwanetse ya nna Bukana ya Ditaelo ya mokgatlho ya **PAIA**. Le fa go ntse jalo, fa mokopatshedimose tso a sa kgone go bona bukana ya ditaelo, go lelets a switchboard ya mokgatlho go kopa dintlha tse di maleba le gone go ka thusa.
- 10.3 Mo Dimmasepaleng, Mokgatlho wa Afrika Borwa wa Pusoselegae (**SALGA**) o tsenya dintlha tsa go ikgolaganya tsa Dimmasepala tso tlhe mo linking eno: <http://www.salga.org.za/Municipalities%20MCD.html>
- 10.4 Puisano ya Puso le yone e naya dintlha tsa go ikgolaganya tsa bosetšhaba le tsa porofense, mmogo le dintlha tsa go ikgolaganya tsa Ditlamo tse e leng tsa Puso mo linking eno: <https://www.gov.za/about-government/contact-directory>. Ka metlha gakologelwa gore tlhaloso ya Motlhankedi wa Tshedimose tso e thusa go lemoga gore go tlhokega dintlha tsa ga mang tsa go ikgolaganya go lemoga Motlhankedi wa Tshedimose tso.

11. THULAGANYO YA GO DIRA KOPO YA GO BONA TSHEDIMOSSETSO

11.1 11.1 Diforomo tsa kopo

11.1.1 Kopo ya phitlhelelo ya tshedimose tso e ka dirwa mo mekgatlhong ya puso le ya poraefete.

11.1.2 **PAIA** e batla gore fa o dira kopo e e ntseng jalo, o tshwanetse go romela kopo ka diforomo tse di batlegang (diforomo tseno di tlhalosiwa ke Melawana). Go na le diforomo tse pedi tse di ka dirisiwang fa o batla phitlhelelo ya tshedimose tso:

Foromo 2	Foromo 4
Foromo eno e ka dirisiwa fela fa o batla go kopa phitlhelelo ya direkoto tsa mokgatlo wa puso kgotsa wa poraefete.	Formo eno e ka dirisiwa fela fa o batla go romela boikuelo jwa mo teng kgatlhanong le ditshwetso tsa Batlhankedi ba Tshedimose tso kgotsa tsa Batlhankedi ba Tshedimose tso ba Karolo ya Puso ya Bosetšhaba, ya Porofense kgotsa ya Selegae e e tshwanelwang ke boikuelo jwa mo teng.

11.1.3 Diforomo tseno di ka bonwa mo webosaeteng ya Molaodi mo <https://www.justice.gov.za/infoereg/>

11.2 Go swetsa gore a kopo e amana le tshedimose tso e e tshotsweng ke mokgatlo wa poraefete kgotsa wa puso

11.2.1 Mokgatlo wa puso o dira tiro ya puso, jaaka go tlamela batho ka motlakase kgotsa metsi. Ka jalo, mokgatlo wa puso ga se fela Lefapha la Puso ya Bosetšhaba, ya Porofense kgotsa ya Selegae– o akaretsa ditlamo tse e leng tsa puso kgotsa Makala a Puso a a jaaka Molaodi, Eskom, kgotsa PRASA, mme gone, go tshwanetse ga dirwa pharologanyo malebana le mokgatlo wa puso wa boikaelelo jwa boikuelo jwa mo teng, e e kayang fela Puso ya Bosetšhaba, ya Porofense kgotsa ya Selegae.

11.2.2 Mokgatlo wa poraefete o dira tiro ya poraefete. Mokgatlo oo (o e ka nnang motho) o dira kgwebisano, kgwebo kgotsa boitseanape. Go botlhokwa thata go ela tlhoko gore fa o romela kopo ya **PAIA** go mokgatlo wa poraefete, o tshwanetse go bontsha gore ke tshwanelo efe e o e sireletsang kgotsa o e dirisang ka go kopa tshedimose tso eno. Malebana le tshedimose tso epe e e tshotsweng ke motho yo mongwe, Streicher JA o sobokantse boemo ka tsela e e latelang, mo **Cape Metropolitan Council v Metro Inspection Services (Western Cape) CC and Others**¹⁴,

¹⁴ 2001 (3) SA 1013 (SCA) ser 28 mo 1026F–G

“Tshedimosetso e ka batlega fela go diragatsa kgotsa go sireletsa tshwanelo fa e le gore e tla thusa mo go diragatseng kgotsa go sireletsa tshwanelo. A latela seo, go dira kgetsi ya phitlhelelo ya tshedimosetso tebang le karolo 32, modirakopo o tshwanetse go bontsha gore ke tshwanelo efe e a eletsang go e diragatsa kgotsa go sireletsa, gore tshedimosetso e e batlegang ke efe le gore tshedimosetso eo e tla mo thusa jang go diragatsa kgotsa go sireletsa tshwanelo eo”.

11.2.3 Ka dinako dingwe kgang ya gore a rekoto ke ya puso kgotsa ya poraefete e ka tlhakatlhakana mme batho ba gakolokwa go batla thuso ya semolao. Ka sekai, fa mokgatlho wa puso o tlhoma mokgatlho wa poraefete go rebola ditirelo dingwe mo boemong jwa yone, jaaka go tsenngwa ga dimmetara tsa metsi mo mafelong mangwe, phitlhelelo ya palo ya dimmetara tse di tseentsweng e tla tsewa e le tshedimosetso ya mokgatlho wa puso, le fa gone tshedimosetso eo e tshotswe ke mokgatlho wa poraefete.

11.3 Motho o tlhalosa jang tshwanelo e a solofelang go e diragatsa kgotsa go e sireletsa?

11.3.1 Fa motho a tlhalosa gore ke tshwanelo efe e a solofelang go e dirisa fa a dira kopo go mokgatlho wa poraefete, a ka se bue ka tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimosetso. O tshwanela go tlhalosa gore rekoto e a e kopang e batlega jang go sireletsa kgotsa go diragatsa tshwanelo e nngwe. Seno se ka akaretsa ditshwanelo tse e seng ditshwanelo tsa molaotheo fela.

11.3.2 Ka sekai mongwe a ka batla maano a konokono a khampani e e nang le bokgoni jwa go ama selekanyo sa kgotlelo mo morafeng, go thusa go sireletsa tshwanelo ya gagwe mo tikologong ka go ela tlhoko ditiro tsa yone. Kgotsa a ka batla direkoto tse di tla mo thusang go bona gore a o na le tshwanelo ya go tlhatlhela ngongorego ya semolao kgatlhano le setlamo. Ka jalo o tlhoka go:

11.3.2.1 Bontsha ka tshamalalo tshwanelo e a solofelang go e sireletsa go e diragatsa, le go

11.3.2.2 Tlhalosa sentle gore ke eng fa rekoto e a e kopang e batlega go mo thusa ka tshwanelo eo.

11.3.3 Go farologana le seo, fa motho a romela kopo ya **PAIA** kwa mokgatlhong wa puso, ga a tlhoke go nna le lebaka la go kopa tshedimosetso.

12. KE MANG A KA DIRANG KOPO YA PAIA?

12.1 Mongwe le mongwe, e ka tswa e le Moafrika Borwa kgotsa e se ene, o letlwa go dira kopo ya **PAIA**. Mokopatshedimosetso e ka nna motho wa tlhago kgotsa mankge mo go tsa molao.

12.2 Mokgatlho wa puso e tsewa e le mankge mo go tsa molao mme o ka dira kopo ya phitlhelelo ya direkoto tse di tshotsweng ke mekgatlho ya poraefete, mme fela fa mokgatlho wa puso o -

12.2.1 direla mo dikgatlhegong tsa baagi, le

12.2.2 fa direkoto di batlega go diragatsa kgotsa go sireletsa ditshwanelo dipe kwantle ga tsa mokgatlho wa puso.

12.3 Mo **PAIA** mokopatshedimisetso a ka se kope phitlhelelo ya rekoto ya mokgatlho wa puso e e nang le tshedimisetso ya botho ka mokopatshedimisetso wa mokgatlho wa puso¹⁵, mme gone, go ya ka karolo 23(1)(b) ya **POPIA**, mokopatshedimisetso kgotsa mong wa tshedimisetso a ka kopa kwa lekokong le le ikarabelelang rekoto kgotsa tlhaloso ya tshedimisetso ya botho ka mong wa tshedimisetso e e tshotsweng ke lekoko le le ikarabelelang. Seno se raya gore motho ope a ka kopa phitlhelelo ya tshedimisetso ya gagwe ya botho e e tshotsweng ke mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete ka tlagiso ya bosupi jo bo lekaneng jwa boitshupo. Tshedimisetso ya botho e mokopatshedimisetso a ka e kopang go mokgatlho o o ikarabelelang e ka akaretsa tshedimisetso ka boitshupo jwa batho botlhe ba boraro, ba ba nang kgotsa ba ba ileng ba fitlhelela tshedimisetso.

12.4 Go ya ka karolo 50(1) ya **POPIA**, mongwe le mongwe a ka kopa phitlhelelo ya rekoto ya mokgatlho wa poraefete, e e nang le tshedimisetso ya botho ka mokopatshedimisetso kgotsa motho yo a direlwang kopo.

13. KOPO E KA DIRWA MO GO MANG?

13.1 Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho wa puso o tshwanetse go tlhopha Mo(ba)tlatsa Motlhankedi wa Tshedimisetso, yo a tla tlhomamisang gore phitlhelelo ya direkoto tsa mokgatlho wa puso di fitlhelega ka fa go ka kgonegang ka gone. Le fa seno e ne e se patlafalo tebang le mokgatlho wa poraefete kafa tlase ga **PAIA**, mokgatlho wa poraefete o ka tlhopha Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimisetso yo a umakilweng fa godimo, go ya ka karolo 56 ya **POPIA**.

13.2 Le fa kopo ya phitlhelelo ya tshedimisetso e ka romelwa Motlhankedi wa Tshedimisetso, e ka romelwa go Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimisetso. Dintlha tsa Mo(ba)tlatsa Motlhankedi wa Tshedimisetso di ka bonwa mo bukaneng ya ditaello ya **PAIA** ya mokgatlho oo kgotsa go Molaodi.

14. GO TLATSA FOROMO

14.1 Foromo 2 – kopo ya phitlhelelo ya rekoto ya mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete:

14.1.1 Go tlatso foromo ya **PAIA**, motho o tshwanetse go naya dintlha tse di lekaneng go letla Motlhankedi wa Tshedimisetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimisetso go lemoga direkoto tse mokopatshedimisetso a di batlang.

¹⁵ Karolo 11(2) ya PAIA

- 14.1.2 Melawana ya **PAIA** e tshalosa foromo e e tshwanetseng go dirisiwa, e e tshwanetseng go romelwa Motlhankedi wa Tshedimosetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlo.
- 14.1.3 Bakopatshedimosetso ba ba sa kgoneng go bala kgotsa go kwala ba ka kopa ka molomo go Motlhankedi wa Tshedimosetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlo wa puso, yo a nang le maikarabelelo a go tlatsa foromo 2 mo boemong jwa mokopatshedimosetso. Foromo ya ga jaana e tla go batla gore o tlatse dikarolo tse di latelang:

Tshedimosetso e e batlegang	Tlhaloso
Dintlha tsa mokgatlo wa puso / poraefete	Karolo eno e tshwanetse go nna le imeile le nomoro e e siameng ya fekese ya Motlhankedi wa Tshedimosetso le/kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso.
Dintlha tsa motho yo a kopang phitlhelelo ya direkoto	Eno e tshwanetse go nna le tshedimosetso e e lekaneng ka mokopatshedimosetso go dira gore go nne motlhofo go lemoga mokopatshedimosetso, go akaretsa dintlha tsa go ikgolaganya tsa mokopatshedimosetso: aterese ya poso, aterese ya imeile, fekese le/kgotsa nomoro ya mogala ya Afrika Borwa. Gape e batla nomoro ya gago ya boitshupo go netefatsa boitshupo jwa gago. Fa o kopa tshedimosetso mo boemong jwa motho yo mongwe, o tshwanetse wa naya bosupi jwa maemo a o dirang kopo o le mo go one (jaaka 'motho yo a letleletsweng semolao').
Dintlha tsa rekoto e e kopilweng	Naya dintlha tse di feletseng tsa rekopo e go kopiwang phitlhelelo ya yone, go akaretsa nomoro tshupetso fa o e itse, go thusa gore rekoto e bonwe. (Fa karolo e e neetsweng e sa lekana, tsweetswee tsewela mo tsebeng e nngwe mme o e manege mo foromong. Ditsebe tsotlhe tse di oketsegileng di tshwanetse go saeniwa.
Mofuta wa rekoto	Eno e tshwanetse ya nna le tshedimosetso e e lekaneng ka rekoto go dira gore go nne motlhofo go e bona. Fa tshedimosetso e e batlegang e ka se kgone go lekana mo karolong e e neetsweng mo foromong, tsebe e nngwe e go kwadilweng ka go tlanya kgotsa ka letsogo

Tshedimosetso e e batlegang

Tlhaloso

mo go yone e ka dirisiwa go naya dintlha tse di oketsegileng tsa kopo, fa tsebe nngwe le nngwe e e oketsegileng e sainilwe mme e manegilwe mo foromong ya kopo. Ka sekai, o ka akaretsa ntlha e e tswang mo pegong kgotsa mo dikgannyeng tse di supang rekoto e o e batlang. E go letla go akaretsa nomoro tshupo ya rekoto, fa seno se tshwanela.

Dituelo

Mokgatlho, o mokopatshedimosetso a ikaelelang go romela kopo ya phitlhelelo kwa go one, go akaretsa rekoto e e nang le tshedimosetso ya botho ka ene, o ka go kopa gore o duele tuelo e e batlegang (tuelo ya go bona rekoto) kgotsa dipositi, mme tlhwatlhwa eo ga ya tshwanela go nna ntsi, gonne dituelo di tshwanetse go tsamaisana le nako e e batlegang go senka le go baakanya rekoto. Tona ka kitsiso mo Lekwalodikgang e ka beela thoko dituelo jaaka go bontshitswe mo serapa 51.1 fa tlase.

Go na le karolo e e newang gore mokopatshedimosetso a bontshe gore ke eng a dumela gore ga a tshwanela go duela dituelo dipe. Ka sekai, lebaka le ka akaretsa gore ga a bereke.

Foromo ya phitlhelelo ya rekoto

Karolo eno e go letla go tshwaya ka "X" dilo tse o di ratang mo foromong ya phitlhelelo ya direkoto e ka newa e le khopi e e porintilweng ya rekoto le/kgotsa flash drive le/kgotsa compact disc drive.

Mokgwa wa phitlhelelo

Mo karolong eno o tshwanetse wa bontsha dilo tse o di ratang tebang le gore rekoto e tshwanetse ya nna ka leleme lefe (seno se ka nna sa se kgonege mo direktong tsotlhe, mme o santse o tshwanela go bontsha se o se ratang).

Mokgwa wa phitlhelelo ya rekoto o ka lebisa mo go ganweng ga phitlhelelo ka ntlha ya dituelo tse di kwa godimo. Ka sekai, fa mokopatshedimosetso a batla

Tshedimosetso e e batlegang

Tlhaloso

setlankana ka puo e o e ratang, dituelo tsa go fetolela ditlankana go puo e o e ratang di tshwanetse go duelwa. Le fa go ntse jalo, fa rekoto e seyo ka puo e o e ratang, phitlhelelo e ka newa ka puo e rekoto e leng teng ka yone. Mokgwa wa phitlhelelo ya rekoto o ka akaretsa tshekatsheko ya botho ya rekoto, rekoto e e romelwang ka imeile, kgotsa ka fekese kgotsa ka thomelo kgotsa ka poso.

Kitsiso ya tshwetso malebana le go kopa phitlhelelo

Go newa karolo gore mokopatshedimosetso a tlhalose mokgwa o a eletsang gore a itsisiwe ka tshwetso ya go dumela kgotsa go gana kopo. Ka sekai mokopatshedimosetso a ka bontsha gore o batla go ikgolaganngwe le ene ka imeile kgotsa ka mogala kgotsa gore a ka romelwa karabo ka poso kgotsa ka thomelo.

Dintlha tsa tshwanelo e e tshwanetseng go dirisiwa kgotsa go sirelediwa

Fa mokopatshedimosetso a kopa tshedimosetso go mokgatlho wa poraefete, o tshwanetse go tlhalosa "dintlha tsa tshwanelo e e tshwanetseng go dirisiwa kgotsa go sirelediwa". Fano o tshwanetse go bontsha tshwanelo e a ikaegang ka yone (jaaka tshwanelo ya gagwe ya go nna mo tikologong e e itekanetseng) le gore rekoto e a e kopang e tla go thusa jang go dirisa kgotsa go sireletsa tshwanelo eo. O tshwanetse go bontsha kamano fa gare ga rekoto e a e batlang, le go diragatsa kgotsa tshireletso ya tshwanelo eo.

Ka maswabi, go farologana le kopo ya phitlhelelo ya rekoto go mokgatlho wa puso, a ka se fitlhelele rekoto ya mokgatlho wa poraefete kwantle ga fa a bontsha (di)tshwanelo e a ikaeletseng go e sireletsa kgotsa go e diragatsa fa phitlhelelo ya tshedimosetso e ka newa. Seno se ka akaretsa ntlha ya gore morago ga go fitlhelela direkoto, o tla diragatsa tshwanelo ya gagwe go lekana le tshireletso le mosola wa molao¹⁶ ka go duedisa mokgatlho oo madi a ditshenyegelo a a ka tswang a mo latlhegetse.

¹⁶ Karolo 9(1) ya molatheo wa Repaboliki ya Afrika Borwa, Molao 108 wa 1996

14.1.4 Fa ka ntlha ya lebaka lepe kopo ya gagwe e sa tsamaisane le dipatlafalo tse di kwadilweng fa godimo, Motlhankedi wa Tshedimosetso a ka nna a se gane kopo ya gagwe fela, kwantle ga fa a itsisitse mokopatshedimosetso kgore o ikaelela go gana kopo mme mabaka a neilwe. Gape Motlhankedi wa Tshedimosetso o tshwanetse go itsise gore o tla thusa mokopatshedimosetso kgotsa a mo neye tshono ya go baakanya phoso.

15. DITUELO TSE DI AMEGANG

15.1 Ka kakaretso, dituelo di tshwanetse go duelwa fa o dira kopo, mme gape go duela ditshenyegelo tsa go naya phitlhelelo ya direkoto tebang le kopo. Mme gone, go na le maemo mangwe a di sa tshwaneleng mo go one. Fa mokopatshedimosetso a newa phitlhelelo ya direkoto tse a di kopileng mme a tshwanela go duela dituelo, jaaka go bontshiwe mo serapa 15.2 fa tlase, Motlhankedi wa Tshedimosetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete a ka batla dituelo tse di batlegang tse di amanang le dilo tse di latelang -

ELA TLHOKO: Dituelo tse di duelwang Mekgatlho ya Puso le ya Poraefete di ka bonwa mo webosaeteng ya Molaodi.

Tlhaloso

- 1 Tuelo ya go dira kopo e e tshwanetseng go duelwa ke mokopatshedimosetso mongwe le mongwe
- 2 Fotokhopi ya tsebe ya bogolo jwa A4
- 3 Khopi e e gatisitsweng ya tsebe ya bogolo jwa A4
- 4 Khopi e e balegang mo khomputareng mo:
  - (i) Flash drive (e newe ke mokopatshedimosetso)
  - (ii) Compact disc
    - Fa e newa ke mokopatshedimosetso
    - Fa mokopatshedimosetso a e newa
- 5 Go gatsiwa ga ditshwantsho mo tsebeng nngwe le nngwe ya bogolo jwa A4
- 6 Khopi ya ditshwantsho
- 7 Go gatsiwa ga rekoto ya mantswe, mo tsebeng nngwe le nngwe ya bogolo jwa A4
- 8 Khopi ya rekoto ya mantswe mo:
  - (i) Flash drive (e newe ke mokopatshedimosetso)
  - (ii) Compact disc
    - Fa e newa ke mokopatshedimosetso
    - Fa mokopatshedimosetso a e newa
- 9 Go batla le go baakanya go phasaladiwa ga rekoto ura nngwe le nngwe kgotsa bontlhanngwe jwa ura, kwantle ga ura ya ntlha, e tshwanetse go duelelwa go batla le go baakanngwa jalo.
Ga ya tshwanela go feta palogotlhe ya ditshenyegelo tsa
- 10 Dipositi: Fa go batla go feta diura tse 6
- 11 Poso, imeile kgotsa thomelo epe e nngwe ya ileketeroniki

15.2 Mokopatshedimisetso ga a tshwanela go duela mokgatlho wa puso dituediso tsa go bona rekoto¹⁷ fa:-

15.2.1 A sa nyala mme letseno la gagwe la ngwaga, morago ga dikgogo tse di dumeletsweng, tse di jaaka **PAYE** le **UIF**, le le kwa tlase ga **R14 712.00** ka ngwaga, kgotsa

15.2.2 A nyetse mme letseno la gagwe le molekane wa gagwe, morago ga dikgogo tse di dumeletsweng, tse di jaaka **PAYE** le **UIF**, le le kwa tlase ga **R27 192.00** ka ngwaga.

15.3 Tsweetswee ela tlhoko gore mo go Foromo 4 ya Melawana, mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete o ka kopa dipositi go mokopatshedimisetso, mme fela fa ba dumela gore tshedimisetso kgotsa direkoto tse di kopiwang di tla tsaya diura tse di fetang thataro (6) go di batla, mme tlhwatlhwa ya dipositi e ka se fete nngwetharong ya dituelo tse di batlegang.

16. A MOTLHANKEDI WA TSHEDIMOSSETSO O TLA THUSA MODIRAKOPO GO DIRA KOPO YA PAIA?

16.1 Maikarabelo a Batlhankedi ba Tshedimisetso le/kgotsa Batlatsa Batlhankedi ba Tshedimisetso ba mekgatlho ya puso le ya poraefete e amana le go dira dikopo tsa phitlhelelo ya direkoto:

16.1.1 amogela kopo ya **PAIA** kgotsa ya **POPIA**;

16.1.2 rulaganya ditsamaiso tsa kopo mo mokgatlhong;

16.1.3 dira tshwetso ya go dumela kgotsa go gana gore phitlhelelo ya direkoto e newe;

16.1.4 gokagana le mokopatshedimisetso (s.k. ba ka tswa ba tlhoka go kopa mokopatshedimisetso dintlha tse di oketsegileng kgotsa ba ka tswa ba tlhoka go kopa go okelediwa nako ya go samagana le kopo, jl.jl);

16.1.5 Gakolola mokopatshedimisetso ka diphelelo tsa kopo ya gagwe ya **PAIA**, mme kgakololo eo e tshwanetse go newa ka bonako jo bo kgonegang mme e le mo malatsing a le 30 morago ga go amogela kopo. Lobaka lwa kwa tshimologong lwa malatsi a le 30 lo ka okediwa gangwe ka lobaka lo longwe lo lo sa feteng malatsi a le 30, fa ka sekai mokopatshedimisetso a dumetse kokeletso kgotsa kopo e batla gore go senkiwe mo direktong tse di ka se wediweng mo lobakeng lwa kwa tshimologong;

16.1.6 naya mokopatshedimisetso mabaka a tshwetso ya go gana phitlhelelo. Go botlhokwa thata gore mabaka a a neilweng a go gana e nne a a utlwalang le a a feletseng mme a tshwanetse go akaretsa tshupo ya dikarolo tse di rileng tsa **PAIA** (bona serapa 19.4 fa tlase, malebana le mabaka a go gana phitlhelelo ya direkoto¹⁸);

¹⁷ go ya ka Kitsiso ya Puso R991 ya 14 Diphilane 2005

¹⁸ Karolo 33 go ya go 46 ya PAIA

- 16.1.7 itsise batho ba ba tshwanelang ba boraro o dirisa mokgwa wa kitsiso wa motho wa boraro, go ya ka karolo 47 ya **PAIA**; le
- 16.1.8 fa phitlhelelo ya direkoto e newa, naya mokopatshedimosetso khopi ya rekoto.
- 16.2 Fa o itsise mokopatshedimosetso ka tshwetso, gape tlhalosa ditsela tse dingwe tse di leng teng le dinako tse di tshwanelang (tsela e e leng teng ga e tshwane mo mekgathong ya puso le ya poraefete).
- 16.3 Seabe le maikarabelo a a oketsegileng a Batlhankedi ba Tshedimosetso le/kgotsa Batlatsa Batlhankedi ba Tshedimosetso ke tse di tlhalosiwang mo Kitsiso ya Kaelo ya Batlhankedi ba Tshedimosetso le Batlatsa Batlhankedi ba Tshedimosetso, mme Kitsiso eo ya Kaelo e teng mo <https://www.justice.gov.za/inforeg/docs.html>
- 16.4 E re ka seabe sa Batlhankedi ba Tshedimosetso le/kgotsa Batlatsa Batlhankedi ba Tshedimosetso e le go tsamaisa kopo go fitlhelela tshedimosetso, seno se raya gore ba na le ditiro tse di farologaneng le tsa ba ba dirang kopo.
- 16.5 Batlhankedi ba Tshedimosetso le/kgotsa Batlatsa Batlhankedi ba Tshedimosetso ba tshwanetse go naya thuso mahala.
- 16.6 Batlhankedi ba Tshedimosetso le/kgotsa Batlatsa Batlhankedi ba Tshedimosetso ba mokgatlho wa puso ba na le ditiro tse di latelang tse di kgethegileng:

Ditiro tsa Batlhankedi ba Tshedimosetso	Tlhaloso
Thusa ka go tlatsa foromo	Motlhankedi wa Tshedimosetso o tshwanetse go naya mokopatshedimosetso thuso e e tshwanelang ka go tlatsa foromo ya gagwe ya PAIA form, mme a ka nna a se gane go amogela foromo e e sa tladiwang sentle kwantle ga fa a neile thuso eo, kgotsa a neile thuso eo mme e gannwe.
Naya tshedimosetso e e tshwanelang.	Fa go kgonega, Motlhankedi wa Tshedimosetso o tshwanetse go naya mokopatshedimosetso tshedimosetso epe e nngwe e e ka tswang e tshwanela, le fa a sa e kopa ka tlhamalalo.
Fudusa kopo	Eno ke tiro e e botlhokwa tota. Fa kopo ya PAIA e dirwa mo mekgathong o e seng one wa puso, Motlhankedi wa Tshedimosetso o tshwanetse

go fudusetsa kopo kwa mokgathlong o o nepileng wa puso mo **malatsing a le 14** a go amogela kopo mme o tshwanetse go itsise mokopatshedimosetso ka go kwala fa fatshe gore o dirile jalo. Fa e fudusitswe, Motlhankedi yo o nepileng wa Tshedimosetso o tshwanetse go araba ka tshwetso mo **malatsing a le 30**.

Go diegisisa go ntshiwa ga rekoto

Motlhankedi wa Tshedimosetso a ka swetsa go diegisisa go ntshiwa ga rekoto go mokopatshedimosetso fa e le gore rekoto eo e tla gatisiwa mo **malatsing a le 90** kgotsa fa e le gore molao o batla rekoto eo e gatisiwa mme e ise e gatisiwe.

- 16.7 Mo mekgathlong ya puso le ya poraefete, fa Motlhankedi wa Tshedimosetso a kgona go bona direkoto tse di rileng tse di kopiwang kgotsa a dumela gore direkoto tseo ga di yo, o tshwanetse go romela afiti kgotsa tshomamiso¹⁹ e e tlhalosang ka botlalo go mokopatshedimosetso kitsiso ya gore direkoto tse go buiwang ka tsone ga di yo kgotsa ga di bonwe, mme gape a tlhalose dikgato tse a di tsereng go di batla.

17. THUSO E E LENG TENG GO MOLAODI WA TSHEDIMOSETSO TEBANG LE PAIA LE POPIA

- 17.1 Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa puso o na le maikarabelelo a go naya thuso e e ntseng jalo e e tshwanelang²⁰, mahala, jaaka go tlhokega go dira gore mokopatshedimosetso kgotsa motho yo go buiwang ka ene a tsamaisane le mokgwa wa phitlhelelo jaaka go bontshiwa mo dikarolo 18 tsa **PAIA** le karolo 23 ya **POPIA**.
- 17.2 Le fa go ntse jalo, fa Motlhankedi wa Tshedimosetso a ka palelwa ke go tsamaisana le tiro ya gagwe, e e boletsweng mo serapa 17.1 fa godimo, mokopatshedimosetso kgotsa motho yo go buiwang ka ene a ka tlhatlhela ngongorego le Molaodi, mme fa go batlisisiwa, Molaodi a ka ntsha Kitsiso ya Tiragatso e e laelang Motlhankedi wa Tshedimosetso go naya thuso e e tshwanelang.
- 17.3 Kafa go kgonegang ka gone, fa Molaodi a kopiwa, a ka thusa motho ope yo a eletsang go diragatsa tshwanelo e e tlhalosiwang mo **PAIA** le mo **POPIA**²¹, mme seno se akaretsa go naya thuso e e tshwanelang, mahala, jaaka go tlhokega go thusa mokopatshedimosetso kgotsa motho yo go buiwang ka ene go tsamaisana le mokgwa wa tshamaiso jaaka o tlhalosiwa mo dikarolo 18 le 53 tsa **PAIA** le karolo 23 ya **POPIA**.
- 17.4 Se se fa godimo fano se akaretsa go naya kaelo ka go tlatsa foromo ya kopo kgotsa go tlatsa foromo mo boemong jwa motho yo o sa rutegang kgotsa sefofu.

¹⁹ Karolo 23(1) le 51(1) ya PAIA

²⁰ Karolo 19(1) ya PAIA

²¹ Karolo 83(3)(c) ya PAIA

18. A MOTLHANKEDI WA TSHEDIMOSETSO A KA OKETSA DINAKO TSE DI AMEGANG?

- 18.1 Tlhaloso ya tsamaiso le dinako tsa botlhokwa tse di amegang di akarediwa mo taekeramong ya tsamaiso ya kopo ya **PAIA**, mo serapa 27 fa tlase. Go nna le dinako tse di kgethegileng ke karolo ya botlhokwa ya **PAIA**, gonne e nonotsha bolaodi jo bo mosola jwa dikopo tsa phitlhelelo ya direktoto.
- 18.2 E le kgakololo, fa o rometse kopo ya gago sentle, Motlhankedi wa Tshedimisetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimisetso, yo kopo e dirwang kgotsa e romelelwang ene, o tshwanetse go go araba ka bonako jo bo ka kgonegang mme le fa go ka diregang e nne **mo malatsing a le 30**²². Mme gone, Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete a ka kopa **koketso ya malatsi a le 30** e le nngwe²³, mme fela fa:
- 18.2.1 kopo e le ya direktoto tse dintsi kgotsa e batla gore go senkiwe mo direktotong tse dintsi, mme kwantle ga koketso, tshenko eno e ne e tla kgoreletsa ditiro tse di tlwaelegileng tsa mokgatlho o o amegang;
- 18.2.2 kopo e batla gore go senkiwe mo direktotong tse di mo kantorong ya mokgatlho oo e e seng mo motseng kgotsa mo toropong e le nngwe mme e ka se wediwe **mo malatsing a le 30**; le/kgotsa
- 18.2.3 e batla selekanyo sa puisano gore kopo e diragadiwe, mme seno se ka se wediwe **mo malatsing a le 30 fela**.
- 18.3 Motlhankedi wa Tshedimisetso o tshwanetse go itsise mokopatshedimisetso ka maikaelelo a gagwe a go oketsa lobaka lwa kwa tshimologong lwa nako, le go bontsha lobaka lwa koketso, lebaka la koketso, le go itsise mokopi ka tshwanelo ya gagwe ya go
- 18.3.1 Ikuela kwa bolaoding jo bo tshwanelang;
- 18.3.2 ngongorega go Molaodi; kgotsa
- 18.2.3 tlhatlhela ditherisano kwa kgotlatshekelo kgatlhanong le koketso jaaka go ka direga.
- 18.4 Gape Motlhankedi wa Tshedimisetso o tshwanetse go itsise mokopatshedimisetso ka tsamaiso ya nngwe le nngwe ya ditshwanelo tse di kwadilweng fa godimo mo kitsisong²⁴.

19. DIKARABO TSA KOPO YA TSHEDIMOSETSO

- 19.1 **PAIA** e neile batho tshwanelo ya go kopa phitlhelelo ya direktoto go tswa go mokgatlho ope wa puso kgotsa wa poraefete. Gantsi seno se tlhalosiwa e le molao o o thusang baagi go nna ba na le kitso ka puso ya bone. Mekgatlho ya puso e tshwanetse go phasalasa tshedimisetso epe e e kopiwang mo **PAIA** kwantle ga fa e wela mo go

²² Karolo 25(1) ya PAIA

²³ Karolo 26(1) ya PAIA

²⁴ Karolo 26(3) ya PAIA - kitsiso ya koketso e tshwanetse go bontsha gore mokopatshedimisetso a ka tlhatlhela boikuelo jwa mo teng, ngongorego go Molaodi wa Boikuelo kgotsa kopo kwa kgotlatshekelo, jaaka go tlhokega, kgatlhanong le koketso, mme tsamaiso (go akaretsa lobaka) ya go tlhatlhela boikuelo jwa mo teng, ngongorego go Molaodi wa Tshedimisetso kgotsa kopo, jaaka go tlhokega.

nngwe ya **dipeelothoko tse somepedi** (12) kgotsa mabaka a go bo phitlhelelo ya direkoto tsa mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete e ka dumelwang kgotsa e sa tshwanela go newa²⁵ le dipeelothoko tse supa (7) kgotsa mabaka a go bo phitlhelelo ya direkoto tsa mokgatlho wa poraefete e ka dumelwang kgotsa e tshwanetseng go ganwa²⁶. Dipeelothoko tse somerobongwe (19) tse di newang mo **PAIA** di diretswe go sireletsa dilo tse di jaaka sephiri sa motho, tshireletsego yan aga, le tiragatso ya molao.

19.2 Molaomotho o o kaelang o o tlhalosang tsamaiso ya **PAIA** ke tumelelo ya go se nne sephiri. Seno se raya gore lebaka lepe la go lekanyetsa go se nne sephiri mono go tshwanetse ga tlhalosiwa. Gape mekgatlho ya puso e tshwanetse go akanyetsa gore a bontlhanngwe jwa phasalatso ya tshedimosetso bo a kgonega fa ba swetsa gore phasalatso e e feletseng ga e kgonege mme ba tshwanetse go fedisa kgotsa go fokotsa tshedimosetso e e ka se phasaladiweng mme ba phasalatse e e setseng.

19.3 Mefuta ya dikarabo tsa dikopo

19.3.1 kopo ya phitlhelelo ya rekoto e dirwa, Motlhankedi wa Tshedimosetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso o tshwanetse go itsise mokopatshedimosetso, fa kopo ya phitlhelelo ya rekoto e dumelwa kgotsa e ganwa, ka -

- (a) tshwetso ya gagwe; le
- (b) dituediso tse di tshwanetseng go duelwa, fa di le teng,

mo foromong e e tsamaisanang sentle le Foromo 3 ya Mametlelelo A go Melawana:

19.3.2 Mme gone, **PAIA** e naya lenaane la mabaka (go beelwa kwa thoko) (bona dirapa 19.4 le 19.6 fa tlase) a gore ke eng kopa e ka ganwa kgotsa e tshwanetse go ganwa. Seno se botlhokwa, gone kopo e ka ganwa fela ka ntlha ya lengwe la mabaka ano a a kwadilweng a go gana phitlhelelo ya direkoto.

19.3.3 Go sa kgathalesege mabaka a a umakilweng fa godimo a go gana phitlhelelo ya direkoto, Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa puso o tshwanetse go dumela kopo ya phitlhelelo ya rekoto ya mokgatlho fa dikgatlhego tsa batho mo go phasaladiweng ga rekoto go gaisa kotsi e e akanyediwang mo mabakeng a a kwadilweng a go gana²⁷. Seno se raya gore mokopatshedimosetso a ka ikaega ka dikgatlhego tsa morafe nako le nako fa lepe la mabaka a go gana phitlhelelo ya direkoto le fetolwa.

19.3.4 Ka bokhutshwane, mabaka a go bo tshedimosetso e ka se phasaladiwe a amana le gore a phasalatso ya tshedimosetso e ne e ka baka kotsi e kgolo go na le fa e ne e sa phasaladiwe. Go na le mefuta e mebedi e e farologaneng ya mabaka a go gana phitlhelelo ya direkoto tsa mokgatlho:

²⁵ Kgaolo 4 ya PAIA - mabaka a go gana phitlhelelo ya direkoto (karolo 34-45 ya PAIA)

²⁶ Kgaolo 4 ya PAIA - mabaka a go gana phitlhelelo ya direkoto (karolo 63-69 ya PAIA)

²⁷ Karolo 46 ya PAIA

19.4 Mabaka a a pateletsang a go gana (mabaka a go beela kwa thoko)

19.4.1 Ka mabaka a a pateletsang, Motlhankedi wa Tshedimose tso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimose tso o tshwanetse go gana kopo gonne di dira mo rekotong.

19.4.2 Go na le mabaka a mantis a a pateletsang go na le a a dirwang ka maemo. Tse di latelang ke mabaka a a pateletsang a go gana, mme Motlhankedi wa Tshedimose tso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimose tso o tshwanetse go gana gonne di dira mo rekotong -

19.4.2.1 **Tshireletso e e pateletsang ya sephiri sa motho wa boraro;**

Motlhankedi wa Tshedimose tso wa mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete ga a tshwanela go letla mokopatshedimose tso go fitlhelela tshedimose tso ya botho ya motho yo mongwe fa e tshwana le 'phasalatso e e sa utlwaleng'. Dikarolo tseno ka botsone di bontsha mabaka a le mmala fa seno se sa dire, jaaka fa batho ba setse ba itse direkoto tseno, kgotsa fa motho a neile tumelelo. Kgang ya tumelelo e botlhokwa thata fa e amana le karolo e nngwe ya thulaganyo e mokopatshedimose tso a tshwanetseng go e itse, e e amanang le dikitsiso tsa motho wa boraro, tebang le kgaolo 5 ya **PAIA**.

19.4.2.2 **Tshireletso e e pateletsang ya direkoto tse di rileng tsa Ditirelo tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa;**

Motlhankedi wa Tshedimose tso wa **SARS** ga a tshwanela go letla mokopatshedimose tso go fitlhelela direkoto tse di bonweng kgotsa tse di tshotsweng ke **SARS** ka maikaelelo a yone a go kgobokanya lekgetho. Mme gone, direkoto tse di bonweng kgotsa tse di tshotsweng ke **SARS** di ka nna tsa se ganwe fa kopo e dirwa ke mokopatshedimose tso ka boene kgotsa motho yo a direlwang kopo.

19.4.2.3 **Tshireletso e e pateletsang ya tshedimose tso ya kgwebo ya motho wa boraro;**

Motlhankedi wa Tshedimose tso wa mokgatlho ga a tshwanela go letla mokopatshedimose tso go fitlhelela tshedimose tso ya kgwebo ya motho yo mongwe (ka mafoko mangwe, motho yo e seng mokopatshedimose tso kgotsa yo go kopiwang tshedimose tso mo go ene). Seno se akaretsa tshedimose tso e e jaaka diphiri tsa kgwebisano, kgotsa tse di ka tshosetsang dikgatlhego tsa kgwebo tsa motho yoo wa boraro. Ka sekai, KFC e dirisa diresepe tse di rileng, tse di akaretsang ditsompelo dingwe tse di dirilweng ke khampani e nngwe, tse e leng diphiri tsa kgwebisano tsa khampani eo mme go phasaladiwa ga yone go ka tshosetsa dikgatlhego tsa kgwebo tsa khampani eo.

19.4.2.4 **Tshireletso e e pateletsang ya tshedimisetso e e rileng ya sephiri, le tshireletso ya tshedimisetso e nngwe e e rileng ya sephiri, ya motho wa boraro;**

Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho wa puso le wa poraefete ga a tshwanela go letla mokopatshedimisetso go fitlhelela rekoto fa go e ntsha go ne go tla tshwana le go tlola taelo ya khupamarama e e tshwanelang motho wa boraro tebang le tumalano kgotsa konteraka.

19.4.2.5 **Tshireletso e e pateletsang ya tshireletsego ya batho, le tshireletso ya thoto;**

Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho wa puso le wa poraefete ga a tshwanela go letla mokopatshedimisetso go fitlhelela direkoto fa go ntshiwa ga tsone go ka ama tshireletsego ya mongwe. Mo dikarolong tsone tseo, gape e bontsha gore Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho a ka gana phitlhelelo fa go ka direga gore e koafatse tshireletsego ya kago kgotsa thoto.

19.4.2.6 **Tshireletso e e pateletsang ya didokete tsa mapodisa mo ditherisanong tsa beili, le tshireletso ya tiragatso ya molao le dikgang tsa semolao;**

Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho wa puso ga a tshwanela go naya mokopatshedimisetso phitlhelelo ya direkoto tse di jaaka direkoto tsa ditherisano tsa beili tse di setseng di sirelediwa ke karolo 60 ya Molao wa Tsamaiso ya Bosenyi. Mo go yone karolo eo, gape e bontsha gore Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho wa puso a ka gana phitlhelelo ya direkoto tsa tiragatso ya molao e e senolang mekgwa, ditsela le ditsamaiso tsa go thibela bokebekwa, mmogo le direkoto tse dingwe tse di rileng tse di tshwanelang dikgang tsa semolao tse di diregang.

19.4.2.7 **Tshireletsego e e pateletsang ya direkoto tse di sa tshwanelang go tlhagisiwa mo dikgannyeng tsa semolao;**

Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho wa poraefete ga a tshwanela go letla mokopatshedimisetso go fitlhelela rekoto fa rekoto e sa tshwanela go tlhagisiwa mo dikgannyeng tsa semolao, kwantle ga fa motho yo a nang le tshwanelo eo a latlhegetswe ke yone.

19.4.2.8 **Tshireletso e e pateletsang ya tshedimisetso ya patlisiso ya motho wa boraro, le tshireletso ya tshedimisetso ya patlisiso ya mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete.**

Motlhankedi wa Tshedimisetso wa mokgatlho ga a tshwanela go letla mokopatshedimisetso go fitlhelela rekoto fa rekoto e amana le patlisiso e e dirwang ke mokgatlho o o amegang kgotsa e tla dirwa ke one, mme go ntshiwa ga yone go ne go ka senola mmatlisisi, motho wa boraro kgotsa kang e e batlisisiwang e ka senyega thata.

19.4.3 Tsweetswee ela tlhoko gore mabaka a a fa godimo a pateletso a go gana phitlhelelo ya direkoto di batla di tshwana mo mekgatlhong ya puso le ya poraefete, kwantle ga tshireletso e e pateletsang ya direkoto tse di rileng tsa Ditirelo tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa, ya didokete tsa mapodise mo ditherisanong tsa beili, tse di amang fela mekgatlho ya puso.

19.4.4 Fela fa karolo ya rekoto e amanngwa le lebaka la go beela kwa thoko, Motlhankedi wa Tshedimosetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mekgatlho ya puso le ya poraefete ka bobedi a na le maikarabelelo a go akanyetsa gore a phasalatso e e rileng ya tshedimosetso e a kgonega nako le nako fa ba swetsa gore phasalatso e e feletseng ga e kgonege mme ba tshwanetse go tsaya dikgato tse di tlhokegang go tlosa kgotsa go fokotsa karolo eo e e ka se ntshediweng mokopatshedimosetso le go naya phitlhelelo ya rekoto yotlhe.

19.5 Go tsewa go kopa go gannwe²⁸

19.5.1 Go palelwa ke go araba sentle kopo mo nakong e e tshwanetseng go tsewa e le gore 'kopo e gannwe'. Seno se botlhokwa, gonne, gonne **PAIA** e letla mokopatshedimosetso gp gwetlha tshwetso fa go se na tshwetso e e dirilweng mme kopo e itlhokomolositswe. Mokopatshedimosetso o tla bontsha mo boikuelong jwa mo teng gore ga go a amogelwa karabo epe.

19.5.2 Kopo ya phitlhelelo ya direkoto e tsewa e le go ganwa morago ga go felelwa ke nako ya malatsi a le 30 kgotsa lobaka lope lo lo okeditsweng mme mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete o palelwa ke go araba.

19.6 Mabaka a go gana a a ikaegileng ka maemo

19.6.1 Ka mabaka a a ikaegileng ka maemo, Motlhankedi wa Tshedimosetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso a ka akanyetsa gore a ke a gane kopo gonne mabaka a dira mo rekotong e e kopilweng. Ka gonne e ikaegile ka maemo, Motlhankedi wa Tshedimosetso o tshwanetse go akanya sentle fa a akanyetsa mabaka a a farologaneng, e leng:

19.6.1.1 **Go femelwa ga Afrika Borwa , tshireletsego le dikamano le dinaga di sele:** Motlhankedi wa Tshedimosetso a ka gana phitlhelelo fa go lebeletswe gore go ntshiwa ga tshedimosetso go ka ama phemelo kgotsa tshireletsego ya naga. Seno gape se ka dira fa go ntshiwa ga tshedimosetso go ka ama dikamano tsa Afrika Borwa le naga e nngwe, jaaka go ntsha direkoto tse di ntshitsweng ka ikanyo.

19.6.1.2 **Dikgang tsa itsholelo, tsa matlole le tsa kgwebo:** Motlhankedi wa Tshedimosetso a ka gana phitlhelelo fa go ntshiwa ga yone go tla nna kotsi mo boemong jwa itsholelo le matlotlo a Naga;

²⁸ Karolo 27 le 58 ya PAIA

19.6.1.3 **Ditiro tsa mekgatlho ya puso:** Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa puso a ka gana phitlhelelo fa go ntshiwa ga tshedimosetso go ka kgoreletsa ditiro, ka sekai, fa e leka go dira pholisi kgotsa go diegisa kang;

19.6.1.4 **Dikopo tsa go tshameka le tse di sa utlwaleng:** Batlhankedi ba Tshedimosetso ba ka gana kopo ya tshedimosetso fa ba na le maikutlo a gore go diragatsa dikopo go tla senya nako go sa tlhokege mme ga senya madi. Mo godimo ga moo, ba ka gana phitlhelelo ya rekoto fa kopo e bonala e dirwa ke mokopatshedimosetso go seleka kgotsa go galefisa mongwe.

20. PHASALATSO E E PATELEDIWANG YA DIREKOTO GO THUSA BATHO

20.1 Le fa lebaka la go rata kgotsa le le patelediwang la go gana le le teng go tsamaisana le kopo ya phitlhelelo ya direkoto tsa mekgatlho ya puso kgotsa ya poraefete, ka metlha go na le kgonagalo ya gore dikgatlhego tsa batho mo go phasaladiweng ga rekoto go botlhokwa go gaisa kotsi e e dirwang ke go ntshiwa ga rekoto.

20.2 Fa botlhokwa jwa dikgatlhego tsa batho di bolelwa fa godimo mme phasalatso ya rekoto e bontsha bosupi jo bo utlwalang jwa go dumalana kgotsa go palelwa ke go tsamaisana le molao, kgotsa tshireletsego e e masisi ya batho kgotsa kotsi ya tikologo, foo Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho o tshwanetse go naya kopo ya phitlhelelo ya rekoto go sa kgathalesege go nna gone ga go beelwa thoko ga mabaka a a umakilweng fa godimo.

21. THULAGANYO YA GO ITSISE BATHO BA BORAROS²⁹

21.1 Go ya ka dikarolo 47 le 71 tsa **PAIA**, Motlhankedi wa Tshedimosetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso o tshwanetse go tsaya dikgato tsotlhe tse di kgonegang go itsise motho wa boraro ka kopo ya gagwe kgotsa direkoto tse e ka nnang rekoto e e nang le tshedimosetso epe ya botho,

21.1.1 rekoto ya **SARS**;

21.1.2 diphiri tsa kgwebisano;

21.1.3 tshedimosetso e go ntshiwa ga yone go ka bakang mabaka a kgato ya go tlola iknyo; kgotsa tshedimosetso ya patlisiso e e ka senolang mongwe kgotsa kang nngwe go e senya serodumo.

21.2 Kitsiso ya motho wa boraro yo direkoto kgotsa tshedimosetso e ka kopiwang e tshwanetse go laletsa motho wa boraro go -

²⁹ Karolo 47 le 71 ya PAIA

- 21.2.1 kwalela kgotsa bolelela Motlhankedi wa Tshedimose tso gore ke eng kopo ya phitlhelelo e tshwanetse go ganwa; kgotsa
- 21.2.2 naya tumelelo e e kwadilweng ya phasalatso ya rekoto go mokopatshedimose tso.
- 21.3 Sa botlhokwa go mokopatshedimose tso, **PAIA** ya re dikitsiso tse di kwadilweng go motho wa boraro di tshwanetse go romelelwa motho wa boraro mo malatsing a le 21 a go amogelwa ga kopo, le gore Motlhankedi wa Tshedimose tso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimose tso o tshwanetse go itsise mokopatshedimose tso gore kitsiso e romeletswe motho wa boraro.
- 21.4 Fa kitsiso eo e rometswe, Motlhankedi wa Tshedimose tso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimose tso o tshwanetse go dira tshwetso ya bofelo gore a ke a ntshe direkoto **mo malatsing a le 30** a go romelwa ga kitsiso eo.
- 21.5 Motho wa boraro o tshwanetse a itsisiwe ka tshwetso e e dirilweng mme go tshwanetse ga nawa le mabaka a a lekaneng a go naya kopo. Motho wa boraro le ene o tshwanetse go itsisiwe ka tshwanelo le tsamaiso ya go gwetlha tshwetso jaaka go bontshitswe mo serapa 22 fa tlase.

22. DIKGATO TSA SEMOLAO KGATLHANONG LE DITSHWETSO KGOTSA GO PALELWA KE GO DIRA TSHWETSO KE MOTLHANKEDI KGOTSA MOTLATSAMOTLHANKEDI WA TSHEDIMOSE TSO

- 22.1 Kgato e e tshwanetseng go tsewa fa tshwetso e dirwa ka kopo
- 22.1.1 Mokopatshedimose tso a ka dira kgato ya tatediso ka go kwala fa fatshe, go santse go letilwe tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimose tso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimose tso. Go kgothalediwa gore dipuisano tsotlhe fa gare ga mokopatshedimose tso le Motlhankedi wa Tshedimose tso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimose tso di tshwanetse go kwalwa fa fatshe gore di kgone go lebiwa mo isagweng.
- 22.1.2 Go na le dithulaganyo tse di farologaneng tsa mekgatlho ya puso le ya poraefete, segolobogolo malebana le boikuelo jwa mo teng. Ka sekai, malebana le kopo ya phitlhelelo ya rekoto ya mokgatlho wa puso, mokopatshedimose tso o tshwanetse pele a romele boikuelo jwa mo teng pele a atamela Molaodi kgotsa Kgotlatshekelo. Le fa go ntse jalo, ga go na boikuelo jwa mo teng kgatllhanong le tshwetso (e ka tswa e le go dumela kgotsa go gana go letla phitlhelelo ya direkoto) kgotsa go tsewa go ganwa ga phitlhelelo ya direkoto tsa mokgatlho wa puso.
- 22.1.3 Karolo eno e tla tlhalosa ditharabololo tsa semolao tse bakopatshedimose tso ba ba batlang go gwetlha ditshwetso tse di jalo ba nang le tsone, tse di akaretsang boikuelo jwa mo teng, go tllathela ngongorego go Molaodi le dikopo kwa Kgotlatshekelo. Bona gape le taekeramo ya thulaganyo ya dikopo tsa PAIA, mo serapa 27 fa tlase.

22.1.4 Gareng ga tse dingwe, mokopatshedimosetso a ka gwetlha tshwetso e e latelang ya mokgatlho wa poraefete le/kgotsa wa puso -

22.1.4.1 thendara kgotsa madi a tuelo e e batlegang;

22.1.4.2 thendara kgotsa madi a peeletso;

22.1.4.3 tuediso ya phitlhelelo e kwa godimo thata;

22.1.4.4 foromo ya phitlhelelo e dumetswe;

22.1.4.5 go ganwa ga kopo;

22.1.4.6 thulaganyo (go akaretsa lobaka) ya go tthatlhela boikuelo jwa mo teng;

22.1.4.7 nako e e okeditsweng e e sa tshwanelang ya go araba kopo ya phitlhelelo;

22.1.4.8 go palelwa ke go ntsha direkoto;

22.1.4.9 go dumela kopo ya phitlhelelo ya rekoto;

22.1.4.10 go gana kopo ya go phimola dituediso;

22.2 Ditharabololo tsa mo teng

22.2.1 Mokopatshedimosetso o ikuela jang mo teng kगतलhanong le tshwetso ya mokgatlho wa puso?

22.2.1.1 Go ya ka karolo 74 ya **PAIA**, boikuelo jwa mo teng bo ka tthatlhelwa fela le molaodi yo a tshwanelang wa karolo ya puso ya bosetšhaba kgotsa ya porofense kgotsa mmasepala ope mo karolong ya puso ya selegae fa go tlhokega.³⁰

22.2.1.2 Ka sekai, Toropo ya Johannesburg ke sekai sa karolo ya puso ya selegae e boikuelo jwa mo teng bo ka romelwang kगतलhanong le yone. Letlole la Dikotsi tsa Tsela kgotsa Molaodi ke sekai sa mokgatlho wa puso e e seng karolo ya puso ya bosetšhaba, ya porofense kgotsa ya selegae e e tlhomilweng ke molaotheo, ka jalo boikuelo jwa mo teng bo ka se tthatlhelwe kगतलhanong le yone.

³⁰ Karolo 74(1) ya PAIA

- 22.2.1.3 Fa mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro a sa itumelele tshwetso e e dirilweng ke Motlhankedi wa Tshedimosetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimosetso wa karolo ya puso ya bosetšhaba, ya porofense kgotsa ya selegae, mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro o na le tshwanelo ya go tthatlhela boikuelo jwa mo teng, tebang le karolo 74(1) ya (2) ya **PAIA**. Thulaganyo ya go tthatlhela boikuelo e tlhalosiwa mo bukaneng ya ditaello ya **PAIA** ya mokgatlho oo mme mokgwa wa go tthatlhela boikuelo jwa mo teng le one o tlhalosiwa fa tlase fano.
- 22.2.1.4 Fa karabo ya karolo ya puso ya bosetšhaba, ya porofense kgotsa ya selegae e tsewa e le go gana, ka mafoko a mangwe, e paletswa ke go araba kopo mo malatsing a le 30 kgotsa mo lobakeng lope lo lo okeditsweng, mokopatshedimosetso a ka tthatlhela boikuelo jwa mo teng pele mokopatshedimosetso a ka atamela Molaodi kgotsa Kgotlatshekelo, go ya ka thulaganyo e e tlhalosiwang fano.

22.3 Poloko ya direkoto go fitlha tshwetso ya bofelo ka kopo e fitlheletswe

- 22.3.1 Motlhankedi wa Tshedimosetso wa karolo ya puso ya Bosetšhaba, ya Porofense kgotsa ya Selegae e boikuelo jwa mo teng bo tshwanelang mo go yone e tshwanetse go tsaya dikgato tse di tshwanelang tse di tlhokegang go boloka rekoto mme a ka se phimole kgotsa go nyeletsa rekoto epe e e kopiwang, go fitlha ka nako ya fa ditsamaiso dipe kgotsa tsotlhe mo boikuelong jwa mo teng kgotsa ngongorego go Molaodi kgotsa kopo ya kwa kgotlatshekelo di lemogilwem tebang le karolo 21 ya **PAIA**.
- 22.3.2 Seno se raya gore motlhankedi wa tshedimosetso a ka se kgone go phimola kgotsa go nyeletsa tshedimosetso epe e e kopiwang, go letilwe tsamaiso e e tlhalosiwang mo serapa 22.3.1.1 fa godimo.

22.4 Boikuelo jwa mo teng bo tshwanetse go romelwa kwa go mang?

- 22.4.1 Le fa boikuelo bo tla sekasekiwa ke molaodi yo a tshwanelang, boikuelo jwa mo ten bo tshwanetse go isiwa kgotsa go romelwa go Motlhankedi wa Tshedimosetso wa Karolo ya Puso ya Bosetšhaba, ya Porofense kgotsa ya Selegae kwa atereseng ya gagwe, mo nomorong ya fekesa kgotsa aterese ya lekwalo la ileketeroniki³¹, dintlha tsa go ikgolaganya di ka fitlhelwa mo bukaneng ya ditaello ya **PAIA** kgotsa di ka bonwa go Molaodi.
- 22.4.2 Motlhankedi wa Tshedimosetso wa karolo ya puso ya bosetšhaba, ya porofense kgotsa ya selegae, o na le boikarabelo jo bo kgethegileng, tebang le karolo 75(4) ya **PAIA**, go romela boikuelo go

³¹ Karolo 75(1)(b) ya PAIA

molaodi wa boikuelo, mmogo le mabaka a gagwe a tshwetso e e ikuelwang. Thomelo ya boikuelo go molaodi yo o tshwanelang e tshwanetse go dirwa mo malatsing a le 10 a tiro morago ga go amogela boikuelo.

22.5 Molaodi yo o tshwanelang ke mang?

22.5.1 Gantsi molaodi yo o tshwanelang, yo fano a bidiwang “molaodi wa boikuelo” ke moeteledipele wa sepolotiki wa mokgatlho o o amegang (le fa gone maemo ano a ka abelwa mongwe semolao) mme ka tlhamalalo e kaya motho yo o latelang -

Mokgatlho wa Puso ("Puso")	Molaodi yo o Tshwanelang ("Molaodi wa Boikuelo")
Kantoro ya Mopresidente	Motho yo a tlhophilweng ke Mopresidente ka go kwala fa fatshe, fa a le gone, go seng jalo Mopresidente ke molaodi wa boikuelo
Lefapha la Bosetšhaba	Tona e e ikarabelelang ka lefapha leo kgotsa motho yo a tlhophilweng ke Tona eo ka go kwala fa fatshe
Kantoro ya Tonakgolo	Motho yo a tlhophilweng ke Tonakgolo ka go kwala fa fatshe.
Lefapha la Porofense	Leloko la Lekgotla la Khuduthamaga (MEC) le le ikarabelelang ka Lefapha leo la Porofense kgotsa motho yo a tlhophilweng ke MEC ka go kwala fa fatshe;
Mmasepala	Ratoropo, Sebueledi kgotsa motho ope yo mongwe yo a tlhophilweng ke Lekgotla la Mmasepala la mmasepala oo ka go kwala fa fatshe;

22.5.2 Maemo ape a mangwe, fa e se kantoro ya tonakgolo: leloko la khuduthamaga le le ikarabelelang ka mokgatlho oo wa puso kgotsa motho yo a tlhophilweng ke leloko leo ka go kwala fa fatshe.

22.5.3 Fa molaodi wa boikuelo a dumelela tshwetso ya Batlhankedi ba Tshedimosetso, boikuelo jwa mo teng bo a ganwa mme tshwetso ya ntlha ya Motlhankedi wa Tshedimosetso e tla ema. Mme gone, fa molaodi wa boikuelo a sa dumalane le tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimosetso, boikuelo bo a dumelwa mme tshwetso ya ntlha e a fetolwa.

22.5.4 tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimosetso e a ema. Mme gone, fa bolaodi jwa boikuelo bo sa dumalane le tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimosetso, boikuelo bo a dumelelwa mme tshwetso ya ntlha e a fetolwa.

22.6 Ke mang a ka tthatlhelang boikuelo jwa mo teng?

22.6.1 Mokopatshedimosetso ope yo kopo ya **PAIA** ya phitlhelelo ya direkoto tsa karolo ya Puso ya Bosetšhaba, ya Porofense kgotsa ya Selegae e gannwe mme a dumela gore lengwe la mabaka a boikuelo a a kwadilweng mo serapa 22.2.4 fa godimo a a tshwanela mo kopong ya gagwe, o na le tshwanelo ya go tthatlhela boikuelo jwa mo teng.

22.6.2 Batho ba boraro le bone ba ka tthatlhela boikuelo jwa mo teng kgatlhanong le tshwetso e e dirilweng ke Motlhankedi wa Tshedimosetso go naya phitlhelelo ya rekoto e e ba amang. Fa boikuelo jwa mo teng bo akaretsa motho wa boraro, molaodi wa boikuelo yo a amogelang boikuelo jwa mo teng o tshwanetse go itsise batho bao ba boraro (ka jalo maikarabelo ga e tlhole e le a Motlhankedi wa Tshedimosetso mme ke a molaodi wa boikuelo jaanong).

22.7 Lobaka lo o ka tthatlhelang boikuelo ka lone

22.7.1 Boikuelo jwa mo teng bo ka tthatlhelwa -

22.7.1.1 mo **malatsing a le 60**³² morago ga gore tshwetso e dirwe;

22.7.1.2 mo **malatsing a le 30**³³ morago ga gore kitsiso e newe motho wa boraro ka tshwetso e go ikuelwang ka yone

22.7.2 Go tthatlhela boikuelo jwa mo teng morago ga lobaka lo lo umakilweng fa godimo (thari) go ka nna ga se letlelelwe, kwantle ga fa molaodi wa boikuelo a newa lebaka le le utlwalang la go nna thari. Ka sekai, jaaka go robadiwa mo bookelong malatsi a feta 60 go ka amogelwa e le lebaka le le utlwalang la go nna thari.

22.7.3 Fa molaodi wa boikuelo a sa amogele tthatlhelo e e thari ya boikuelo jwa mo teng, o tshwanetse go go naya mabaka a go gana boikuelo le go go naya kaelo ya tshedimosetso epe e e oketsegileng e e tlhokegang gore a amogele boikuelo, fa e le teng. Gape molaodi wa boikuelo o tshwanetse go go gakolola ka tsamaiso ya go tthatlhela ngongorego kgatlhanong le tshwetso ya bone go Molaodi kgotsa kgotlatshekelo.

³² Karolo 75(1)(a)(i) ya PAIA

³³ Karolo 75(1)(a)(ii) ya PAIA

22.7.4 Jaaka go bontshitswe fa godimo, Motlhankedi wa Tshedimosetso o tshwanetse go romela boikuelo jwa gago go molaodi wa boikuelo mo malatsing a le 10 a tiro morago ga go amogela boikuelo jwa mo teng³⁴.

22.8 Kitsiso ya boikuelo ka molaodi wa boikuelo go mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro

22.8.1 Ka bonako jo bo ka kgonegang, mme e le mo malatsing a le 30 morago ga go amogela boikuelo jwa mo teng, molaodi wa boikuelo o tshwanetse go³⁵, itsise

22.8.1.1 motho wa boraro yo rekoto e leng ya gagwe, kgotsa

22.8.1.2 mokopatshedimosetso ka boikuelo jwa mo teng kgatlhanong le go naya kopo ya phitlhelelo.

22.8.2 Mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro yo a newang tshedimosetso, mo **malatsing a le 21** morago ga go newa kitsiso eo, a ka dira kopo e e kwadilweng go molaodi wa boikuelo gore ke eng fa kopo ya phitlhelelo e tshwanetse go newa kgotsa go ganwa.

22.9 Tshwetso ka boikuelo jwa mo teng le kitsiso ya teng³⁶

22.9.1 Molaodi wa boikuelo o tshwanetse go dira tshwetso ka boikuelo jwa mo teng ka bonako jo bo ka kgonegang mme e le mo malatsing a le 30:

22.9.1.1 fa boikuelo jwa mo teng mo sena go amogelwa ke Motlhankedi wa Tshedimosetso wa Mokgatlho;

22.9.1.2 fa motho wa boraro a itsisitswe, jaaka go bontshitswe mo serapa 22.3.6.1 fa godimo.

22.9.2 Tshwetso ya molaodi wa boikuelo e tshwanetse go buisanwa le moikuedi, motho wa boraro le mokopatshedimosetso. Tshwetso ya molaodi wa boikuelo e tshwanetse go patywa ke mabaka a a utlwalang a tshwetso eo, go akaretsa ditekanyetso tse **PAIA** kgotsa **POPIA** e ikaegang ka tsone.

22.9.3 Fa molaodi wa boikuelo a palelwa ke go naya moikuedi kitsiso ka tshwetso ya boikuelo jwa mo teng mo malatsing a le 30, boikuelo bo tsewa bo ganngwe mme mokopatshedimosetso a ka tsewela go tlhatlhela ngongorego go Molaodi kgotsa a ka atamela Kgotlatshekelo go bona thuso e e tshwanelang³⁷.

³⁴ Karolo 75(4) ya PAIA

³⁵ Karolo 76(2)(a) ya PAIA

³⁶ Karolo 77 ya PAIA

³⁷ Karolo 77(7) ya PAIA

22.10 Go tlatsa boikuelo jwa mo teng- Foromo 4

- 22.10.1 Go ikuela kgatlhanong le tshwetso epe ya karolo ya Puso ya Bosetšhaba, ya Porofense kgotsa ya Selegae, mokopatshedimisetso o tshwanetse go tlatlhela boikuelo jwa gagwe jwa mo teng ka go tlatsa Foromo 4. Foromo 4 e tshwanetse ya romelelwa Motlhanked wa Tshedimisetso wa karolo e e amegang ya puso, yo a tshwanetseng go e romelela molaodi wa boikuelo, jaaka go bontshitswe fa godimo.
- 22.10.2 Foromo 4 e teng mo webosaeteng ya Molaodi, <https://www.justice.gov.za/inforeg/>, mmogo le mo karolong e e amegang ya Puso.
- 22.10.3 Motlhankedi wa Tshedimisetso kgotsa Motlatsa Motlhankedi wa Tshedimisetso wa karolo e e amegang ya Puso ga a kafa tlase ga maikano ape a go thusa mokopatshedimisetso go tlatsa foromo ya boikuelo jwa mo teng; mme gone, mokopatshedimisetso o santse a ka kopa Motlhankedi wa Tshedimisetso go mo thusa mo ntlheng eno.
- 22.10.4 Fa tlase fano ke kgato ka kgato ya go tlatsa foromo ya boikuelo jwa mo teng

Tshedimisetso e e batlegang Tlhaloso

Dintlha tsa mokgatlho wa puso

Karolo eno e tshwanetse ya nna le leina la Karolo e e amegang ya Puso ya Bosetšhaba, ya Porofense kgotsa ya Selegae, le leina le sefane sa Motlhankedi wa Tshedimisetso.

Dintlha tsa moikuedi yo a tlatlhelang boikuelo jwa mo teng

Karolo eno e tshwanetse go tladiwa ke moikuedi, e ka tswa e le moemedi kgotsa nnyaa. Fa go tshwanela, go tshwanetse ga newa maina a a feletseng le sefane, nomoro ya baoikitsiso le maemo a mo go one boikuelo jwa mo teng bo tlatlhelwang mo boemong jwa motho yo mongwe. Fa boikuelo e le jwa motho, maemo ao a tshwanetse go rekotiwa. Tshedimisetso e e oketsegileng e e batlegang e akaretsa dintlha tsa go ikgolaganya tsa mokopatshedimisetso:

Tshedimsetso e e batlegang

Tlhaloso

aterese ya poso, aterese ya imeile, fekese le/kgotsa nomoro ya mogala. Tshedimsetso eno e tshwanetse go tshwana le e e mo kopong ya ntlha. Fa motho yo o tlatsang foromo e le moemedi wa mokopatshedimsetso, bosupi jwa maemo a boikuelo bo tthatlhelwang mo go one bo tshwanetse go manegiwa mo foromong eno.

Dintlha tsa motho yo a tsenyediwang kopo (fa e tthatlhelwa ke motho wa boraro)

Karolo eno e tshwanetse go tladiwa fela ke motho yo a kopang tshedimsetso mo boemong jwa motho yo mongwe. Fa motho yo a romelang boikuelo jwa mo teng e se motho yo a kopileng tshedimsetso kwa tshimologong, dintlha tsa mokopatshedimsetso di tshwanetse go newa fano. Fa kopo e dirwa mo maemong a motho, karolo eno ga e tlhoke go tladiwa.

Tshwetso e e tthatlhelwang kgatlanong le boikuelo jwa mo teng

Foromo e na le karolo ya gore mokopatshedimsetso a bontshe ka "x", gore ke lefe la mabaka a a kwadilweng a boikuelo e e tshwanelang boikuelo.

Mabaka a boikuelo

Mo karolong eno, mokopatshedimsetso o tshwanetse go tlhalosa ka botlalo gore keng a akanya fa mabaka a boikuelo a tshwanela. O tshwanetse go naya le(ma)baka la go bo a akanya gore ke eng a akanya fa tshedimsetso ya Motlhankedi wa Tshedimsetso e sa nepa. Gape o tlhoka go manega ditlankana dipe tse di tshegetsang boikuelo. Lenaane la mabaka le le newang go tshegetsang boikuelo le ka tlhalosiwa ka botlalo mo tsebeng e nngwe, fa karolo e e leng mo foromong e sa lekana. Ditsebe tse di oketsegileng tse di rometsweng di tshwanetse go saeniwa.

Go tshwanetse ga bo go na le mabaka a a lekaneng le tshedimsetso e e tshegetsang go kgontsha molaodi wa boikuelo go dira tshwetso ka kitso. Ka jalo, motho o tshwanetse go akaretsa lenaane la dilo tsoatlhe tse di diregileng mo nakong e e lebisang go boikuelo jwa mo teng. Mo tsebeng e nngwe, motho a ka kwala dikarolo tse di rileng tsa **PAIA** e le mabaka a boikuelo.

Kitsiso ya tshwetso ya boikuelo

Go na le karolo ya go tlhalosa mokgwa o tshedimsetso e tshwanetseng go romelwa ka one, ka sekai, ka poso, go romelwa kgotsa ka fekese kgotsa imeile. Tsweetswee tlhopha mokgwa o o ratang wa kitsiso.

22.10.5 Le fa go se na thibela kgatlhanong le go bona mmueledi go thusa ka nako epe ya kopo ya tshedimsetso, ditsamaiso tse di farologaneng tsa **PAIA** di dirilwe gore di nne motlhofo go tlosa tlhokego ya mmueledi le gore go se nne le dituelo tsa seolao.

23. NGONGOREGO GO MOLAODI WA TSHEDIMOSSETSO

- 23.1 Mokopatshedimsetso kgotsa motho wa boraro a ka romela ngongorego go Molaodi morago ga gore mokopatshedimsetso kgotsa motho wa boraro a felelwe ke tsamaiso ya boikuelo jwa mo teng kgatlhanong le tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimsetso wa puso ya bosetšhaba, ya porofense kgotsa ya selegae. Seno se raya gore mongwe a ka romela ngongorego ya mongwe kgatlhanong le karolo e e rileng ya puso go Molaodi fa a sa itumelele tshwetso ya molaodi wa boikuelo. Molaodi o tla gana ngongorego fa tsamaiso ya boikuelo e e tswanelang karolo eo ya puso e sa latelwa.
- 23.2 Le fa go ntse jalo, malebana le mokgatlho wa puso (fa boikuelo jwa mo teng bo se maleba) le mokgatlho wa poraefete, mokopatshedimsetso kgotsa motho wa boraro a ka romela ngongorego go Molaodi, fa a sa kgotsofadiwe ke tshwetso ya mokgatlho o o amegang.
- 23.3 Ngongorego go Molaodi ka mokopatshedimsetso kgotsa motho wa boraro e tshwanetse go tlhatlhelwa mo malatsing a le 180 morago ga go amogela tshwetso go tswa kwa mokgatlhong.

23.4 Mokopatshedimosetso a ka tlhatlhela ngongorego go Molaodi fa a sa itumelele -

23.4.1 diphelelo tsa boikuelo jwa mo teng go molaodi wa boikuelo wa karolo epe ya puso;

23.4.2 tshwetso ya molaodi wa boikuelo ya go gana go tlhatlhelwa thari ga boikuelo jwa mo teng;

23.4.3 tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa puso o e seng karolo epe ya puso go -

23.4.3.1 gana kopo ya phitlhelelo; kgotsa

23.4.3.2 lelefatsa lobaka lwa go samagana le kopo; kgotsa

23.4.3.3 naya tumelelo ka mokgwa o o rileng.

23.4.4 tshwetso ya tlhogo ya mokgatlho wa poraefete go -

23.4.4.1 gana kopo ya phitlhelelo; kgotsa

23.4.4.2 batla madi a tuelo ya kopo, kgotsa peeletso ya madi a phitlhelelo; kgotsa

23.4.4.3 lelefatsa lobaka lwa go samagana le kopo; kgotsa

23.4.4.4 naya tumelelo ka mokgwa o o rileng.

23.5 Motho wa boraro a ka tlhatlhela ngongorego le Molaodi fa a sa itumelela -

23.5.1 diphelelo tsa boikuelo jwa mo teng go molaodi wa boikuelo wa karolo e e tshwanelang ya puso;

23.5.2 tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa puso o e seng karolo ya seethe sepe sa puso go naya kopo ya phitlhelelo; kgotsa

23.5.3 tshwetso ya tlhogo ya mokgatlho wa poraefete go naya kopo ya phitlhelelo ya rekoto ya mokgatlho oo,

23.6 Motho o ngongorega jang go Molaodi?

- 23.6.1 Ngongorego go Molaodi e tshwanetse ya kwalwa mme foromo ya ngongorego e tshwanetse go tladiwa, ka letsogo kgotsa mo internet. Foromo ya ngongorego, (Foromo 5), e ka itseelwa mo webosaeteng ya Molaodi, <https://www.justice.gov.za/inforeg/>
- 23.6.2 Seno se raya gore Molaodi a ka se amogele ngongorego ka mogala; mme gone, Molaodi o tshwanetse go naya thuso e e utlwalang go motho ope yo a batlang go ngongorega, mme semo se akaretsa thuso malebana le go tlatsa foromo ya ngongorego.
- 23.6.3 Fa mongwe a gwetlha tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa poraefete, o tshwanetse go ntsha bosupi jo bo lekaneng go bontsha gore rekoto e e kopilweng e batlelwa go diragatsa kgotsa go sireletsa (di)tshwanelo epe e nngwe. Phitlhelelo ya direkoto ya mokgatlho wa poraefete e ka newa fela fa motho a ka bontsha gore mongwe o batla go diragatsa kgotsa go sireletsa (di)tshwanelo epe e nngwe ka rekoto e e kopilweng.

23.7 Go diregang morago ga go amogela ngongorego?

- 23.7.1 Fa Molaodi a amogela ngongorego ya mongwe, o tshwanetse go -
- 23.7.1.1 batlisisa ngongorego le go romela diphitlhelelo tsa yone go Komiti ya go Tsenngwa Tirisong go dira tshwetso; kgotsa
- 23.7.1.2 se tseye kgato ka ngongorego ka ntlha ya gore -
- 23.7.1.2.1 ngongorego ga ya romelwa mo lobakeng lwa malatsi a le 180 mme ga go na mabaka a a utlwalang a go tlovisa thomelo e e thari matlho;
- 23.7.1.2.2 ngongorego ke ya go tshameka kgotsa ga e utlwale kgotsa ga ya dirwa ka bpikanyegi; kgotsa
- 23.7.1.2.3 fa go akanyediwa maemo otlhe a kgetsi, kgato epe e nngwe ga e bothokwa kgotsa ga e tlhokege. Ka sekai, tshedimosetso e e kopilweng e dirilwe gore e bonwe ke mongwe le mongwe.
- 23.7.1.3 fa go kgonega, agisanya kgotsa dira maiteko otlhe go fitlhelela tharabololo eo kgotsa thusa makoko go rarabolola bo(ma)thata jwa one; le

23.7.1.4 gakolola mongongoregi le Motlhankedi wa Tshedimosetso, yo ngongorego e amanang le ene, ka kgato e e tshwanetseng go tsewa.

23.8 **Puisano ya ntlha ya Molaodi le mongongoregi le Motlhankedi wa Tshedimosetso ka ngongorego e e tlhatlhetsweng**

23.8.1 Fa Molaodi a swetsa go se tseye kgato go ya pele ka ngongorego, o tla itsise mokopatshedimosetso ka tshwetso eo le mabaka a go se tseye kgato go ya pele ka ngongorego eo.

23.8.2 Fa Molaodi a swetsa go batlisisa ngongorego, mokopatshedimosetso o tla amogela lekwalo le le mmolelelang gore Molaodi o sweditse go dipa patlisiso.

23.8.3 Fa Molaodi a amogela ngongorego, o tla romela ditlha tsa ngongorego go Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho o o maleba, le go mo kopa go romelela Molaodi Karabo e e kwadilweng ya ngongorego.

23.9 **Dithata tsa Molaodi tsa go batlisisa**

23.9.1 Molaodi o na le dithata, go ya ka karolo 77G(2) ya **PAIA**, go -

23.9.1.1 dira maiteko otlhe go fitlhelela tharabololo eo;

23.9.1.2 laela le go gatelela ponalo ya batho fa pele ga Molaodi;

23.9.1.3 ba patelela go ntsha bosupi ba ikana ka molomo kgotsa ka go kwala le go ntsha direktoto dipe;

23.9.1.4 amogela le go dumela bosupi bope le tshedimosetso e nngwe, e ka tswa e le ka ikano, afidafiti;

23.9.1.5 tsena le go phuruphutsa dikago dipe tse mo go tsone go nnang lekoko le le ikarabelelang;

23.9.1.6 dira potsolotso ya poraefete le motho op emo dikagong dipe tse go tsenwang mo go tsone; le

23.9.1.7 go dira ditlhotlhomiso dip emo dikagong tseo tse Molaodi a bonang di tshwanela.

23.10 Go tlhatlhoba go tsamaisana le dithulaganyo tsa PAIA

- 23.10.1 Molaodi a ka dira tlhatlhobo gore a mokgatlho wa puso kgotsa wa poraefete o tsamaisana le dithulaganyo tsa **PAIA** eno.
- 23.10.2 Molaodi a ka dira tlhatlhobo ya go tsamaisana mo mokgatlhong ka keletso ya one, mme gape Molaodi a ka dira tlhatlhobo ya go tsamaisana fa a kopiwa kgotsa mo boemong jwa Molaodi wa Tshedimosetso wa mokgatlho kgotsa motho ope yo mongwe. Seno se raya gore motho ope a ka kopa Molaodi go dira tlhatlhobo ya go tsamaisana mo mokgatlhong. Gape motho a ka romela kopo e e sa kwalwang leina go dira tlhatlhobo ya go tsamaisana, ka go bontsha gore ga a battle go itsiwe.
- 23.10.3 Molaodi a ka naya motho yo a kopileng tlhatlhobo pego ya tlhatlhobo le katlenegiso ya kgato e e tshwanetseng go tsewa, fa e le teng.

23.11 Kitsiso ya Tshedimosetso

Molaodi a ka naya Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho Kitsiso ya Tshedimosetso e e batlang gore lekoko le le boletsweng le neye Molaodi tshedimosetso e e boletsweng mo kitsisong. Ka sekai, fa ngongorego e e tlhatlhetsweng go Molaodi e amana le go gana phitlhelelo go ikaegile ka mabaka ape a go se e akaretse, mo Kitsisong ya Tshedimosetso, Molaodi a ka kopa dikhopi tsa direkoto tse phitlhelelo e gannweng mo go tsone go bona gore a mabaka a go gana a a utlwala kgotsa nnyaa.

23.12 Go Tlhomiswa ga Komiti ya go Tsenngwa Tirisong

- 23.12.1 Molaodi o tshwanetse go tlhoma Komiti ya go Tsenngwa Tirisong³⁸, e e nang le dithata tsa go -
- 23.12.1.1 sekaseka dikgang tsothe tse e di romeletsweng ke Molaodi tebang le **PAIA** le go dira phitlhelelo ka yone; le
- 23.12.1.1 go dira katlenegiso epe go Molaodi mabapi le kgato epe e e tshwanetseng go tsewa kgatlhanong le Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho.

23.13 Kitsiso ya go Tsenngwa Tirisong

- 23.13.1 Morago ga go akanyetsa dikatlenegiso tsa Komiti ya go Tsenngwa Tirisong, Molaodi a ka naya Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho Kitsiso ya go Tsenngwa Tirisong -

³⁸ Karolo 50 ya POPIA

23.13.1.1 go tlhomamisa, go fetola kgotsa go beela kwa thoko tshwetso e mongongoregi a buang ka yone; kgotsa

23.13.1.2 go batla gore Motlhankedi wa Tshedimosetso a tseye kgato eo kgotsa a ithibe mo go tseyeng kgato eo jaaka Molaodi wa Tshedimosetso a bontshitse mo kitsisiong.

23.14 Ditlamorago tsa go sa tsamaisane le Dikitsiso tsa go Tsenngwa Tirisong ke dife?

23.14.1 Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho yo a ganang go tsamaisana le kitsiso ya go tsenngwa tirisong o na le molato wa tlolomolao mme o tshwanela goduedisiwa kgotsa go tsenngwa mo kgolegelong ka lobaka lo lo sa feteng dingwaga tse tharo kgotsa ka bobedi go duedisiwa le go tsenngwa mo kgolegelong.

23.14.2 Karolo 77K ya **PAIA** e bontsha botlhokwa jwa tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimosetso kgotsa direkoto. Gape karolo eno e gatelela botlhokwa jwa Molaodi mo kgannyeng ya thotloetso ya phitlhelelo ya tshedimosetso.

24. KOPO KWA KGOTLATSHEKELO

24.1 Ke mang a ka tlhatlhelang kopo kwa kgotlatshekelo kgatlhanong le tshwetso?

24.1.1 Mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro a ka tlhatlhela kopo kwa kgotlatshekelo fela ka ntlha ya kgololo e e tshwanelang tebang le karolo 82 mo maemong a a latelang:

24.1.1.1 Morago ga gore mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro a feletswe ke boikuelo jwa mo teng jo go buiwang ka jone mo serapa 22.3 fa godimo; kgotsa

24.1.1.2 morago ga gore mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro a felelwe ke thulaganyo ya dingongorego e e umakilweng mo karolo 77A.

24.1.2 Go ya ka karolo 78(1) ya **PAIA**, mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro o na le ditlhopho tse pedi, e ka nna go romela tshwetso go Molaodi kgotsa kwa Kgotlatshekelo, jaaka go umakilwe mo dirapa 22.2.4, 23.4 le 23.5 fa godimo. Le fa motho a sa patelesege go atamela Molaodi pele a atamela Kgotlatshekelo, go botlhale gore a akanyetse go atamela Molaodi, gonne Molaodi o na le mekgwa e mentsi le e e potlakileng ya go rarabolola mathata, go na le Kgotlatshekelo.

24.1.3 Le fa go ntse jalo, gore Kgotlatshekelo e nne le taolo ya go atlhola kgang, mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro o tshwanetse go -

24.1.3.1 galefisiwa ke nngwe ya ditshwetso, tse di kwadilweng mo serapa 22.2.4, 23.4 kgotsa 23.5 fa godimo; kgotsa

24.1.3.2 felelwa ke tsamaiso ya dingongorego le Molaodi kgotsa a gogele morago ngongorego go Molaodi. Seno se raya gore motho a ka se atamele Kgotlatshekelo fa ngongorego ya gagwe e santse e le go Molaodi.

24.1.4 Fa motho a gwetlha tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimosetso wa mokgatlho wa poraefete, motho yoo o tshwanetse go naya bosupi jo bo lekaneng go bontsha gore rekoto e e kopiwang e a batlega go diragatsa kgotsa go sireletsa (di)tshwanelo epe e nngwe.

24.2 Ke leng motho a ka tlhatlhelang kopo kwa Kgotlatshekelo kgatlhanong le tswetso ya mokgatlho kgotsa Molaodi?

24.2.1 Kopo ya mokopatshedimosetso kgotsa motho wa boraro kwa Kgotlatshekelo, yo gongwe a sa atlegang mo boikuelong jwa mo teng jwa boikuelo jwa molaodi jwa karolo e e matshwanedi ya puso kgotsa a galefisiswe ke tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimosetso wa Mokgatlho (yo o kwadilweng mo 22.2.4, 23.4 kgotsa 23.5 fa godimo) kgotsa ya Molaodi e tshwanetse go tlhatlhelwa mo malatsing a le 180 go tloga ka letlha la tiragalo e e tshwanelang.

24.2.2 Go ikaegile ka maemo, Motlhankedi wa Tshedimosetso wa Mokgatlho kgotsa molaodi wa boikuelo wa Puso, a tlhotlhelediwa ke tshwetso ya Molaodi, a ka tsenya kopo kwa kgotlatshekelo ya kgololo e e matshwanedi go ya ka karolo 82, mo malatsing a le 180 .

24.2.3 Mokopatshedimosetso, motho wa boraro, kgotsa mokgatlho o ka dira kopo kwa kgotlatshekelo go dira gore ditshwetso dipe tse di sa ba tshwareng sentle di sekasekiwe ke Kgotlatshekelo.

24.2.4 Kopo kwa Kgotlatshekelo kafa tlase ga **PAIA** e dirwa ka ditsamaiso tsa semolao, mme e tshwanetse go dirisiwa jaaka tsela ya bofelo.

24.2.5 Dikgetsi tsa phitlhelelo ya tshedimosetso di ka reediwa kwa Dikgotlatshekelo tsa Bommagiseterata, jaaka kgotlatshekelo ya lekgetlo la ntlha, mme Kgotlatshekelokgolo e na le taolo.

24.2.6 Go se lere kopo mo lobakeng lwa malatsi a le 180 go ka itlhokomolosiwa ke Kgotlatshekelo fa mongwe a bontsha gore tshiamiso e batla jalo. Seno se raya gore kgotlatshekelo e ka amogela kopo ya morago ga nako fa kopo e e

³⁹ Karolo 78(4) ya PAIA

⁴⁰ Karolo 91A ya PAIA le Melao ya Thotloetso ya phitlhelelo ya tshedimosetso, 2019

tshwanetseng go atlholwa e fitlhelwa e tshwanela tshiamiso. Ka sekai, fa e le gore direkoto tsa go kopa phitlhelelo di tla thusa motho yo a tsenyang kopo ya boikuelo kgatlhanong le go tsenngwa mo kgolegelong kgotsa go thusa mongwe go bona tlhokomelo e e oketsegileng ya kalafi, go ka direga gore kgotlatshekelo e tlofase matlho mo kgannyeng eno.

24.2.7 Kopo e ka romelwa go dumalana le tsamaiso e e kwadilweng mo molao 53 wa Molao ya Kgotlatshekelokgolo kgotsa tebang le molao 55 wa Molao ya Kgotlatshekelo ya Bommagiseterata fa go se na rekoto e e tladitsweng ke motsamaisi kgotsa e sa felela.

24.2.8 Fa rekoto e setse e fedile, kopo e tla romelwa go ya ka molao 55 wa Molao ya Kgotlatshekelo ya Bommagiseterata, go ikaegile ka gore go na le lebaka la gore modirakopo a dumele gore rekoto e e feletseng ya ditsamaiso e ka tswa e sa newa ke motsamaisi, modirakopo a ka tswelela go dumalana le tsamaiso e e kwadilweng mo Molao 53 wa Molao ya Kgotlatshekelokgolo, mme mo ditlhophong tsa yone e tla bontsha mo afitafiting ya yone gore ke eng go na le lebaka la go dumela gore rekoto e e feletsemg ga ya romelwa⁴¹.

24.3 **Boemo jwa semolao jwa tshwetso ya Molaodi e e letileng tshwetso ya Kgotlatshekelo ke bofe?**

Dithata tsa Molaodi di tsewa thata mo Molaotheong, mo **POPIA** le mo **PAIA**. Ka ntlha ya seo, kitsiso ya tiragatso e e ntshiwang ke Molaodi e na le ditlamorago tsa semolao mme e a tlama go fitlha kgotlatshekelo ya molao e swetsa ka tsela e e farologaneng. Ka jalo ditshwetso tsa Molaodi di a atlega e bile di tsenngwa tirisong kwantle ga fa Kgotlatshekelo e e tshwanelang e bua se sele.

24.4 **Ke ditaelo dife tse Kgotlatshekelo e e reeditseng kopo e ka di nayang?**

24.4.1 Kgotlatshekelo (e ka nna Kgotlatshekelo ya Mmagiseterata kgotsa Kgotlatshekelokgolo) e e reeditseng kopo e ka naya ditaelo tse di latelang -

24.4.4.1 tlhomamisa, fetola kgotsa beela kwa thoko tshwetso ya Motlhankedi wa Tshedimoseetso, kgotsa Molaodi wa Boikuelo kgotsa Molaodi wa Tshedimoseetso;

24.4.4.2 kopa Motlhankedi wa Tshedimoseetso kgotsa Molaodi wa Boikuelo go tsaya kgato eo kgotsa go ithiba go tsaya kgato eo jaaka Kgotlatshekelo e tsaya go tshwanela mo lobakeng lo lo umakilweng mo taelong;

24.4.4.3 naya thibelo, kgololo ya nakwana kgotsa e e rileng, taelo ya go ntsha maikano kgotsa taolo ya go duelwa;

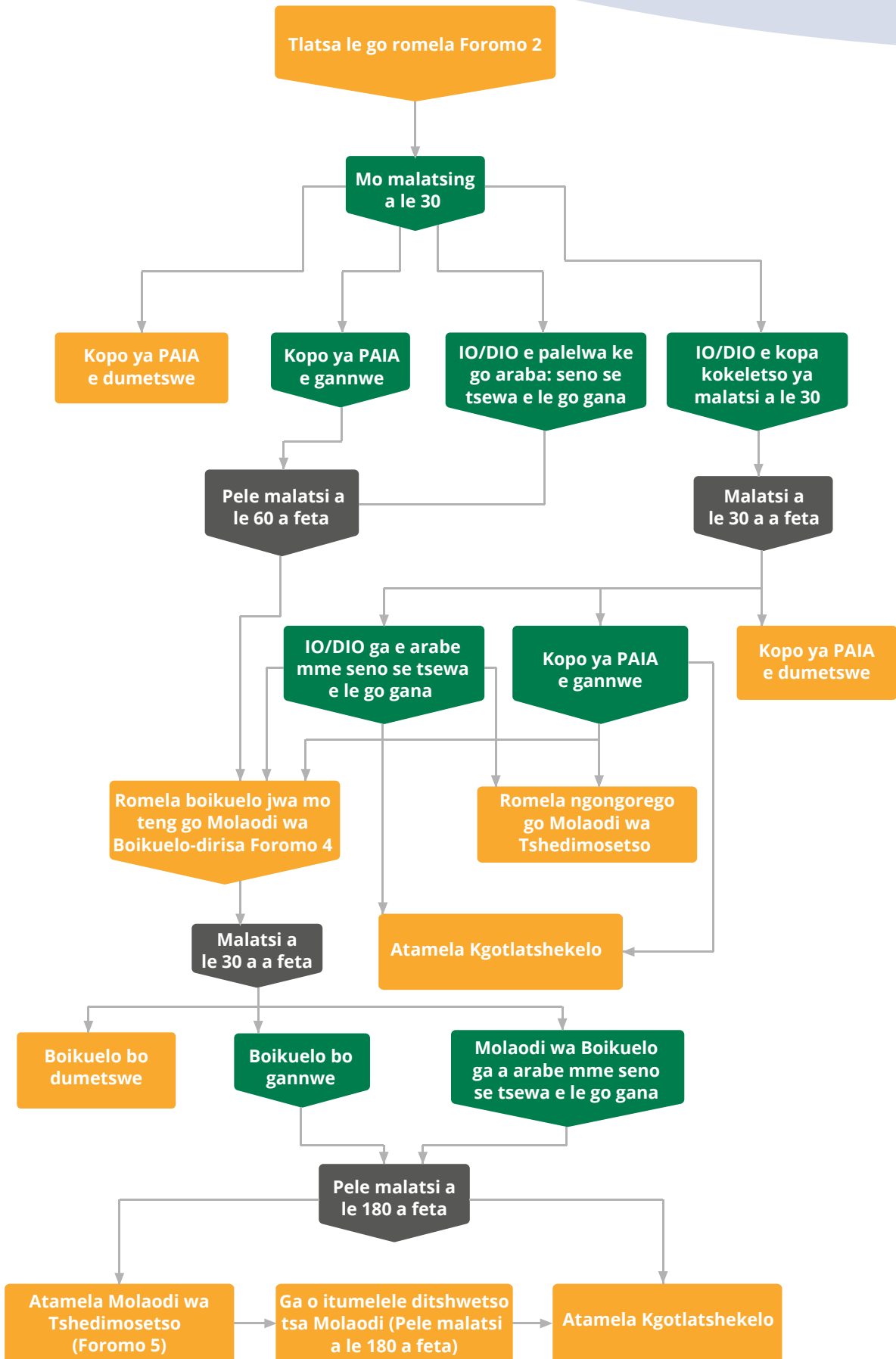
⁴¹ Molao 4 Molao ya Thotloetso ya phitlhelelo ya tshedimoseetso, 2019

24.4.4.4 dira taelo ya ditshenyegelo kgatlhanong le lekoko lepe;

24.4.4.5 go dira tshiamiso, letlelela go se tsamaisane le lobaka lwa malatsi a le 180 le mo go lone kopo e tshwanetseng go tlisiwa. Jaaka go bontshitswe fa godimo, mabaka a a lekaneng a go palelwa ke go ngaparela lobaka lo lo tlhalositsweng a tshwanetse go tlhalosiwa ka botlalo mo kopong e e nang le eno go e letlelela.

25. TAEKERAMO YA THULAGANYO YA KOPO YA PAIA

Tsweetswee leba tšhate e e latelang ya kgato ka kgato, ya dikgato tse di tshwanetseng go latelwa fa o diragatsa tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimosetso.

26. MELAWANA E E DIRILWENG GO YA KA KAROLO 92 YA PAIA

- 26.1 Go ya ka karolo 92(1) le 92(4) ya **PAIA**, Tona e dirile Melawana e e amanang le Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimose tso, e e akaretsang dintlha tse di latelang -
- 26.1.1 Maikarabelo a Molaodi wa Tshedimose tso (**Molawana 2**)
  - 26.1.2 Maikarabelo a motlhankedi wa tshedimose tso (**Molawana 3**)
  - 26.1.3 Go nna teng ka go itiragalela ga direkoto tse di rileng tsa mokgatlho wa puso (**Molawana 4**)
  - 26.1.4 Go phasaladiwa ka boithaopo le go nna teng ka go itiragalela ga direkoto tse di rileng tsa mekgatlho ya poraefete (**Molawana 5**)
  - 26.1.5 Go nna teng ga direkoto tsa makoko a sepolotiki (**Molawana 6**)
  - 26.1.6 Kopo ya go fitlhelela tshedimose tso (**Molawana 7**)
  - 26.1.7 Diphelelo tsa kopo le dituelo tse di duelwang (**Molawana 8**)
  - 26.1.8 Boikuelo jwa mo teng kgatlhanong le tshwetso ya motlhankedi wa tshedimose tso wa mokgatlho wa puso (**Molawana 9**)
  - 26.1.9 Go tlhatlhela dingongorego (**Molawana 10**)
  - 26.1.10 Thulaganyo malebana le patlisiso ya dingongorego (**Molawana 11**)
  - 26.1.11 Go rarabolola dikgang (**Molawana 12**)
  - 26.1.12 Kagisanyo ya dikgang (**Molawana 13**)
  - 26.1.13 Tlhatlhobo (**Molawana 14**)
  - 26.1.14 Puisano ya ileketeroniki (**Molawana 15**)
  - 26.1.15 Ditlolomolao le dikotlhao (**Molawana 16**)
- 26.2 Go ya ka karolo 79(1) ya **PAIA**, Boto ya Melao ya Dikgotlatshekelo tsa Melao, ka tumelelo ya Tona, e dirile melao ya thulaganyo ya -
- 26.2.1 kgotlatshekelo go tsamaisana le dkopo tebang le karolo 78 ya **PAIA**; le
  - 26.2.2 kgotlatshekelo e tla amogela dikemedi tse di amanang le tse di umakilweng mo karolo 80(3)(a).

27. DIKOKOANOPEOMOLAO TSA BOTLHOKWA, MELAWANA, DIKITSISO LE DITEBOGO

Dikokoanopeomolao, Jaaka di ka Tlhabololwa Gangwe le Gape

Molao wa Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimisetso, Molao 2 wa 2000

Molao wa Thotloetso ya Tsamaiso ya Bosiamisi, Molao 3 wa 2000

Molao wa Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tlhabololo ya Tshedimisetso, Molao 54 wa 2002

Molao wa Tshireletso ya Tshedimisetso ya Botho, Molao 4 wa 2013

Molao wa Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tlhabololo ya Tshedimisetso, Molao 31 wa 2019

Molao wa Kettleetso ya Lekoko la Dipolotiki, Molao 6 wa 2018

Melawana le Dikitsiso

Kitsiso ya Puso	Letlha la dikgatiso	Setlhogo le Tlhaloso
Kitsiso ya Puso R. 757 mo GG No 45057	27 Phatwe 2021	Melawana e e amanang le Thotloetso ya Phitlhelelo ya Tshedimisetso, 2021
Kitsiso ya Puso R.991 in GG 28107	14 Diphallane 2005	Melawana e e tlhalosang mabaka a motho a golotsweng gore a se duele dituelo.
Kitsiso ya Puso 397 mo GG No. 44785	30 Seetebosigo 2021	Go se akarediwe ga mekgatlho mengwe ya poraefete mo go rulaganyeng Bukana ya Ditaello ya PAIA .
Kitsiso ya Puso 1217 in GG 42717	19 Lwetse 2019	Maemo a Kgotlatshekelo ya Mmagiseterata jaaka e kgona go reetsa dikgang tsa PAIA .
Kitsiso ya Puso R.1284 in GG 42740	4 Diphallane 2019	Melao ya dithulaganyo tsa dikopo tse di tshwanetseng go dirwa tebang le PAIA kwa Kgotlatshekelogolo kgotsa kwa Kgotlatshekelo ya Mmagiseterata.

DITEBOGO

Kaedi eno e e tlabolotsweng e e kaga go dirisa **PAIA** e kwadilwe lantlha ke Khomishene ya Afrika Borwa ya Ditshwanelo tsa Batho (**SAHRC**) mme Molaodi o leboga tiro ya ntlha ya **SAHRC**, go akaretsa metswedi yotlhe ya yone.

E kwadilwe ke

MOLAODI WA TSHEDIMOSETSO